

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н.
КАРАЗІНА

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра методів соціологічних досліджень

Пояснювальна записка

до бакалаврської роботи

на тему:

«ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ
МОЛОДІ»

Виконала: студентка 4 курсу групи
СПМ-44 першого (бакалаврського) рівня
освіти спеціальності 054 Соціологія
Сакульєва В. С.

Керівник: Кузіна І.І, кандидат соціологічних
наук, доцент, завідувач кафедри методів
соціологічних досліджень

Рецензент: Сокур'янська Л. Г., докторка
соціологічних наук, професорка, в.о.
завідувачки кафедри соціології
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет соціологічний

Кафедра методів соціологічних досліджень

Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

Спеціальність 054 Соціологія

Освітньо-професійна програма «Соціально-політичні та маркетингові дослідження»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

 І.І. Кузіна

«28» березня 2025 року

З А В Д А Н Н Я

ДО КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Сакульєва Владислава Сергіївна

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи «Освітньо-професійні орієнтації сучасної української молоді», керівник роботи Кузіна Ірина Іванівна, кандидат соціологічних наук, доцент, завідувач кафедри методів соціологічних досліджень.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від «14» квітня 2025 року № 1006-5/947.

2. Строк подання студентом роботи травень 2025 року.

3. Перелік питань, які потрібно розробити.

- Визначити ключові поняття та категорії, пов'язані з освітньо-професійною орієнтацією молоді.

- Проаналізувати теоретико-методологічні підходи до вивчення освітньо-професійні орієнтації сучасної молоді.
- Провести вторинний аналіз емпіричних досліджень, проведених українськими соціологами, акцентую увагу на результатах, які стосуються освітніх і професійних орієнтацій сучасної молоді.
- Прослідкувати закономірності, перевірити висунуті гіпотези та визначити основні тенденції освітньо-професійної орієнтації молоді в умовах сучасного суспільства.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1.	Визначення актуальності обраної теми
2.	Визначення мети та завдань кваліфікаційної роботи
3.	Визначення теоретико-методологічної бази кваліфікаційної роботи
4.	Опрацювання наукової літератури та написання теоретичних розділів роботи
5.	Вторинний аналіз та інтерпретація соціологічних досліджень, написання другого (емпіричного) розділу роботи
6.	Робота з масивом даних соціологічного опитування за допомогою програми SPSS та написання третього (емпіричного) розділу роботи
7.	Формування висновків по результатам дослідження
8.	Підготовка доповіді та презентації для захисту кваліфікаційної роботи

5. Дата видачі завдання «28» березня 2025 року.

Студент

Владислава САКУЛЬЄВА

Керівник роботи

Ірина КУЗІНА

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ	8
1.1 Молодь, як специфічна соціально-демографічна група	8
1.2 Освітньо-професійні орієнтації: сутність поняття	12
1.3 Цінності та ціннісні орієнтації, як основа освітньо-професійної орієнтації	17
1.4 Ціннісні орієнтації та професійне самовизначення молоді: Теорії Р.Інглехарта та А.Маслоу в контексті освітньо-професійного розвитку	22
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ НА ОСНОВІ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	28
2.1 Опис та методологія соціологічних досліджень «Вплив війни на молодь України» та «Молодь України-2021»	28
2.2 Освітньо-професійні орієнтації молоді в умовах соціально-економічних викликів	31
2.3 Взаємозв'язок життєвих цінностей та освітньо-професійних орієнтацій молоді	35
2.4 Зміни пріоритетності професій сучасної молоді України	39
Висновки до розділу 2	43
РОЗДІЛ 3. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ МОЛОДДЮ ПЕРЕШКОД ДЛЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: РЕЗУЛЬТАТИ СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ	45
Висновки до розділу 3	53

ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	65

ВСТУП

В Україні останнім часом відбуваються істотні зміни в економічному, політичному і соціальному житті країни. Вихід на європейські та міжнародні ринки, нова хвиля міграційних процесів, військовий конфлікт на території країни призводять до трансформації внутрішнього ринку праці, що впливає на професійну діяльність молоді та її соціально-економічне становище. Значні зміни, що спостерігаються в соціально-економічному, політичному житті, прямо впливають на освітньо-професійні орієнтації молоді. Глобалізація, швидкий розвиток технологій, нові вимоги ринку праці та поява нових професій ставлять перед молодими людьми виклики щодо вибору майбутньої кар'єри та освіти. Перехід до інформаційних технологій та суспільні інтеграційні процеси зумовили зміни в попиті на певні професії та вимоги до професійної кваліфікації майбутніх фахівців. В умовах розвитку сучасних технологій та розвитку автоматизації, більшість роботодавців шукають спеціалістів із практичним досвідом та здатністю швидко адаптуватися до нових викликів. З іншого боку, зростає проблема невідповідності між освітою та реальними потребами роботодавців, що призводить до незадоволення кар'єрними перспективами, безробіття або працевлаштування не за спеціальністю. Це піднімає питання про те, наскільки сьогодення молодь готова до цих змін, як формується їхня професійна мотивація, і які фактори впливають на їхні рішення стосовно освіти та кар'єри. Досягнення успіху у професійній діяльності в ринкових умовах потребує певної кваліфікації та ефективної самореалізації у виконанні професійних дій і функцій для подальшого кар'єрного зростання. Актуальним становиться питання щодо способів адаптування сучасної молоді до нових умов і викликів на ринку праці. Молодь змушена постійно навчатися, опановувати нові компетенції та бути гнучкою у своїх підходах до вибору майбутньої професії та побудови кар'єри.

В умовах війни ситуація на ринку праці стала ще складнішою, оскільки військовий конфлікт спричинив додаткові виклики для економіки та соціальної

сфери країни. Крім вже існуючих проблем, таких як зміни в попиті на професії, на ринку праці з'явилися нові труднощі, зокрема, нестабільність, вимушена міграція та руйнування інфраструктури. Ці фактори безпосередньо впливають на освітньо-професійні орієнтації молоді, змушуючи їх адаптуватися до нових реалій. Війна в Україні створює додаткову потребу в дослідженні цих орієнтацій, оскільки важливо розуміти, як змінюються мотивації молодих людей щодо вибору професії, які компетенції стають пріоритетними та як зміни на ринку праці можуть вплинути на їхнє професійне становлення. Таким чином, аналіз цих факторів є важливим для формування політики, яка допоможе молоді адаптуватися до нових умов і забезпечити їхній успіх на ринку праці в умовах війни та глобалізації.

Об'єкт дослідження – сучасна українська молодь.

Предмет – освітньо-професійні орієнтації сучасної української молоді.

Мета дослідження – визначення освітньо-професійної орієнтації української молоді в умовах сучасного стану суспільства.

До поставленої мети були визначені наступні **завдання дослідження**:

1. Визначити ключові поняття та категорії, пов'язані з освітньо-професійною орієнтацією молоді.
2. Проаналізувати теоретико-методологічні підходи до вивчення освітньо-професійні орієнтації сучасної молоді.
3. Провести вторинний аналіз емпіричних досліджень, проведених українськими соціологами, акцентуючи увагу на результатах, які стосуються освітніх і професійних орієнтацій сучасної молоді.
4. Прослідкувати закономірності, перевірити висунуті гіпотези та визначити основні тенденції освітньо-професійної орієнтації молоді в умовах сучасного суспільства.

Теоретико-методологічна база:

В контексті теми дослідження цікавість для нас мають праці, в яких розкриваються особливості формування ціннісних орієнтацій особистості, її професійного та соціального самовизначення. Результати висвітлені такими

дослідниками, як М.Ф. Головатий, Є.І. Головаха, Л.Г. Сокурянська, В.Л. Оссовський та інші.

Теоретико-методологічною базою роботи стали розробки представників теорій цінностей і мотивації, зокрема концепція постматеріалістичних цінностей Р. Інглехарта та ієрархія потреб А. Маслоу. Теорія Р. Інглехарта надала можливість проаналізувати зміщення акцентів у ціннісних орієнтаціях молоді в умовах соціально-економічних і політичних змін, від матеріальних до постматеріальних цінностей. Ієрархія потреб А. Маслоу дозволила розглянути, як базові потреби в безпеці, стабільності та фізичному комфорті впливають на освітньо-професійні орієнтації молоді та як ці орієнтації еволюціонують до рівня самореалізації, пошуку сенсу та внеску в суспільство. Ці підходи забезпечили теоретичну основу для аналізу тенденцій та інтерпретації отриманих результатів.

Відповідно до мети та завдань, теоретичними методами нашого дослідження були обрані: аналіз статей, монографій та наукових робіт.

Емпіричну базу дослідження склали результати вторинного аналізу соціологічного дослідження, проведеного на замовлення Міністерства молоді та спорту холдингом «Форсервіс юа сейлз» становища молоді в Україні: «Молодь України – 2021», яке проведене і опубліковане 18.03.2022р, а також соціологічні дослідження підготовлені ГО «Аналітичний центр Cedoss» і дослідницькою агенцією Info Sapiens: «Вплив війни на молодь України», проведене наприкінці 2022р. та опубліковане 9.05.2023р. та наступне аналогічне дослідження опубліковане 2.12.2024р. Для статистичного аналізу даних був використан масив даних результатів опитування, яке було проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології, яке проводилось з 3 по 17 липня 2023.

Гіпотези:

1. Сучасна молодь формує свої освітньо-професійні орієнтації, адаптуючись до нових викликів в країні, зокрема, до матеріальних та безпекових потреб, викликаних умовами війни.

2. Самореалізація та саморозвиток залишаються важливими аспектами в освітньо-професійній орієнтації молоді, що свідчить про її прагнення досягати постматеріалістичних цілей навіть у кризових обставинах.
3. Вибір професії залежить не лише від прагнення задовольнити базові фізіологічні чи матеріальні потреби, а й від пошуку сенсу, самоповаги та реалізації внутрішнього потенціалу.

Структура та обсяг роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. У вступі сформульовано мету й завдання роботи, визначені теоретико-методологічну та емпіричну бази дослідження. У першому розділі здійснюється аналіз основних понять та підходів до вивчення освітньо-професійних орієнтацій сучасної молоді в науковій літературі. В другому розділі здійснено вторинний аналіз соціологічних досліджень. В третьому розділі завдяки масиву даних соціологічного опитування статистично перевірені висунуті гіпотези. У висновках визначені основні тенденції формування освітньо-професійної орієнтації молоді в умовах сучасного суспільства.

Список літератури містить 30 назв. Об'єм роботи – 60 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

1.1 Молодь як специфічна соціально-демографічна група.

З точки зору соціології, молодь володіє значним потенціалом і за сприятливих соціальних умов здатна швидко стати активним учасником соціально-економічних, політичних та культурних змін. Українська молодь є каталізатором змін, який, відповідно до логіки історичного розвитку, має відігравати важливу роль у подоланні кризових явищ, розбудові громадянського суспільства та впровадженні інноваційних процесів державотворення [15].

Поняття «молодь» розглядається різними науками, такими як філософія, психологія та соціологія. Звернемо увагу на деякі визначення цього поняття від провідних дослідників. Часто поняття «молодь» визначається як покоління людей, які перебувають на етапі соціалізації, засвоюючи або вже освоївши освітні, професійні, культурні та інші соціальні функції. Підкреслюється, що покоління не обмежується лише віковими межами, а також включає спільні переконання, цілі, досвід і ставлення до життя, адже навіть з віком воно зберігає соціальні риси, сформовані в певну історичну епоху [15].

Н. Й. Черниш визначає молодь як соціально-демографічну спільноту, що характеризується суспільною диференціацією і має специфічні фізіологічні, психологічні, пізнавальні, культурно-освітні та інші властивості, які визначають її біосоціальне дозрівання та реалізацію внутрішніх потенціалів і соціальних якостей. Вона зазначає, що молодь є особливою соціальною групою, оскільки її основні характеристики та риси, на відміну від старших поколінь, ще знаходяться в процесі формування та розвитку [28]. Це визначення акцентує увагу не лише на соціально-психологічних характеристиках, а й на ідентифікаційних, соціалізаційних і культурних аспектах молоді. Зазвичай молодь визначається як соціально-демографічна група, що виділяється на основі

сукупності вікових характеристик, особливостей соціального положення і обумовлених тим чи іншим складом соціально-психологічних властивостей. Молодість як певна фаза, етап життєвого циклу біологічно універсальна, але її конкретні вікові рамки, пов'язаний з нею соціальний статус і соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу і залежать від суспільного устрою, культури і властивих даному суспільству закономірностей соціалізації [15]. Таке визначення молоді, як соціальної групи, яка може охоплювати різноманітні спільноти молодих людей, було визначено соціологами, як основне. В загальному вигляді дослідники схиляються до того, що молодь не тільки вікова категорія, а й певний етап життєвого циклу людини, який є важливим періодом становлення особистості, формулювання життєвих орієнтирів, пріоритетів, професійних напрямків та побудови соціальних зв'язків. У сучасному варіанті поняття молоді, на погляд дослідниці О. Каретної, повинно включати такі ознаки: «вікові межі та соціально-психологічні особливості; специфіку соціального статусу, рольових функцій і соціокультурної поведінки; специфіку соціально-демографічної групи; специфіку процесу соціалізації, в якому поєднується соціальна адаптація й індивідуалізація; специфіку самовизначення, самоорганізації, самоідентифікації» [12]. Такі специфічні ознаки повинні відрізняти молодь серед інших соціальних груп, вони дають їй можливість впливати на різні соціальні та суспільні події.

Питання щодо специфічних ознак молоді тісно пов'язане з визначенням вікових меж, оскільки це дозволяє уточнити напрями соціологічних досліджень, забезпечити отримання достовірних соціологічних даних і підкріпити їх статистичними показниками. Традиційно молодіжний вік окреслювали в межах від 16 до 30 років. В останні роки дедалі більше поширюється думка, що нижня межа цього періоду становить 14 років, а верхня – 35 років. Це зумовлено науковими спостереженнями щодо продовження періоду молодості, зростання віку входження у професійне життя, тривалішої підготовки до праці, а також досягнення фінансової самостійності та незалежності від батьківської підтримки [21]. В українському законодавстві зазначено, що молодь – це «молоді особи

віком від 14 до 35 років, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах» [11]. Визначення поняття «молодь» є ключовим не лише для узгодження вікових меж цієї групи, а й для розкриття її сутності, ролі в соціальній структурі суспільства та аналізу соціальних показників, що характеризують особливості її соціального статусу [7].

Ця вікова категорія включає старшокласників, учнів закладів фахової передвищої та вищої освіти, а також молодь, яка працює або не має постійного місця роботи. В статті дослідниці О. В. Абашиної зазначається, що ця частина суспільства відіграє важливі соціально-економічні ролі, які сприяють відтворенню населення, розвитку суспільства та збереженню трудового потенціалу. Вона виділяє наступні: «Освітньо-професійна функція» – у цей період молодь завершує загальну освіту, обирає професійний шлях, проходить початкову професійну підготовку в навчальних закладах або на робочому місці.

«Інтеграційна функція» – забезпечує входження молодих людей у сферу праці та суспільне життя, включаючи отримання першого робочого досвіду й виконання соціальних обов'язків.

«Соціодемографічна функція» – стосується створення сім'ї та підтримання відтворення населення.

«Функція соціалізації» – сприяє завершенню процесу становлення особистості, набуттю соціальної ролі та інтеграції у суспільство [1].

М. Ф. Головатий виділяє три основні функції молоді: «відтворювальну» – забезпечення безперервності суспільного розвитку через демографічне оновлення, передачу соціальних норм, цінностей, а також відтворення трудового, інтелектуального потенціалу суспільства. Молодь не лише формує нове покоління, а й сприяє адаптації суспільства до змін, забезпечуючи стабільність і прогрес; «інноваційну» – саме молодь є головним носієм і впроваджувачем новаторських ідей, технологічних рішень, економічних підходів, а також нових культурних напрямів, модних тенденцій і брендів у різних сферах суспільного життя; «трансляційну» – молодь переймає життєвий

досвід старших поколінь, засвоює моральні орієнтири, соціальні стандарти, культурні традиції та звичаї, а згодом передає, транслює їх наступним поколінням [5].

Дослідник визначає молодь, як велику соціально-демографічну групу, яка має низку характерних особливостей: вищий рівень освіти порівняно з іншими соціальними групами; високу соціальну активність, мобільність, схильність до романтизму та прагнення до змін; потяг до новаторства, прогресивних ідей і сучасного стилю життя [5].

Досліджуючи сутність та зміст поняття «молодь», її соціальну та суспільну роль у функціонуванні суспільства, важливо підкреслити, що молодь – це особлива соціально-демографічна група. Вона визначається не лише віковими межами, а й специфікою соціального становлення та розвитку.

Важливе значення і роль молоді, оскільки вона є основою біологічного та соціального відтворення суспільства, головним джерелом трудових ресурсів, носієм значного інтелектуального, культурного та фізичного потенціалу нації. Саме молодь формує соціальні й професійні перспективи суспільства, забезпечуючи його динамічний розвиток.

Одним із ключових аспектів соціалізації молоді є її освітньо-професійна орієнтація, яка визначає подальшу траєкторію її життєвого розвитку та інтеграцію в суспільство. Орієнтація на отримання освіти та професійне становлення є визначальним фактором у процесі вибору майбутньої діяльності, що сприяє як особистісному розвитку молоді, так і розвитку майбутнього трудового потенціалу країни, її інноваційним та інтелектуальним основам.

1.2 Освітньо-професійні орієнтації: сутність поняття.

Освіта є необхідним компонентом повсякденної свідомості, фундаментальним елементом формування інтелектуального, культурного розвитку людини, її критичних думок та вираженої індивідуальності.

Освіта, як важлива складова духовного життя суспільства, є об'єктивною цінністю, що має потенціал впливати на формування особистості людини як носія моральних і культурних цінностей [5].

Освіта в сучасних трактуваннях розглядається як особлива сфера соціального життя, унікальний соціокультурний феномен, що характеризує суспільство та його способи самозбереження й розвитку. Вона поєднує в собі навчання, виховання, розвиток та саморозвиток особистості, а також виконує функцію соціокультурного інституту, який сприяє економічному, соціальному, культурному розвитку та вдосконаленню суспільства.

Набуті знання й навички допомагають глибше зрозуміти сутність людського життя, визначити місце та роль особистості в суспільстві, освоїти основи комунікації, а також засвоїти соціальні норми і цінності. Освіта поєднує гуманітарні та професійні цінності, підсилюючи значення певних життєвих орієнтирів і мотивуючи суспільну значущість людської діяльності [17]. Вона також має важливу роль у формуванні професійної свідомості людини, закладаючи міцну основу для професійної діяльності, максимально реалізуючи особистісні здібності та сприяючи соціальному й професійному самовизначенню.

Соціальне самовизначення – це процес усвідомлення людиною своєї соціальної сутності та місця в суспільстві. Це поняття можна розглядати як процес і результат формування соціальної самосвідомості особистості, що включає в себе сукупність філософських, політичних, правових, етичних та естетичних поглядів. Соціальне самовизначення особистості є ключовим для ефективної орієнтації в соціальній реальності та поєднання її життєвих цілей із суспільними потребами. У соціології соціальне самовизначення розглядається як

усвідомлення індивідом свого місця в соціальній структурі суспільства [15]. Важливим є розуміння соціального самовизначення як комплексу певних особистісних якостей, здатних забезпечити індивіду успішність у соціально-професійній сфері.

Професійне самовизначення є основою самоствердження людини в суспільстві та одним із важливих рішень у житті. Воно визначає належність особистості до певної соціальної групи, формує її сферу трудової діяльності та має вплив на стиль життя. Існує кілька підходів до трактування сутності поняття «професійне самовизначення», але всі вони підкреслюють, що цей процес є вибором, який здійснюється на основі аналізу особистісних можливостей та порівняння їх із вимогами обраної професії. Професійне самовизначення – це не одноразове рішення, а поступовий і тривалий процес, який охоплює кілька послідовних етапів, його тривалість визначається не лише зовнішніми умовами, а й особистими якостями та особливостями людини, яка формує свій професійний шлях [15].

Професійне самовизначення виступає важливим елементом професійного розвитку особистості та відображає один з етапів цього складного процесу. Воно вважається завершеним тоді, коли людина усвідомлює себе як суб'єкта професійної діяльності та позитивно сприймає власну професійну роль.

Цей процес завершується, коли досягається стабільне становище в певній сфері соціального життя, а також коли формуються відповідні переконання, принципи і ціннісні орієнтації молоді. Професійне самовизначення є частиною більш широких понять, таких як соціальне та життєве самовизначення, де людина активно включається в життєві події, підходить до них творчо й бере на себе відповідальність за свої дії та вибір. Орієнтація на певне соціальне становище, а також визначення можливостей для його досягнення, формують життєві плани молоді, поєднуючи соціальну й професійну орієнтацію. Водночас соціальна орієнтація включає професійну орієнтацію і є її основою. Спочатку людина визначає своє соціальне становище, а потім обирає відповідну професію. Вся ця концепція об'єднується в поняття «соціально-професійна орієнтація».

Соціально-професійна орієнтація – це процес направлення особистості в систему соціальних і професійних відносин на різних етапах її розвитку з урахуванням вікових особливостей, що відбувається через формування компетентностей, які дозволяють ефективно функціонувати в умовах динамічних змін. Соціальна орієнтація визначається як процес пошуку свого місця в суспільстві в широкому розумінні, а також у вузькому – як прагнення приєднатися до певного соціального шару та здобути професію [9]. Соціальна орієнтація розглядається не лише як усвідомлення поточного та майбутнього соціального статусу, а й як активні дії особистості, спрямовані на досягнення конкретних цілей.

У структурі поняття «соціально-професійна орієнтація», крім зазначених елементів, ключовою складовою є освітній аспект. Професійне самовизначення учнівської молоді здійснюється через систему освіти. Важливість освіти в цьому процесі неможливо недооцінювати. Тому освітньо-професійна орієнтація молоді може розглядатися як процес, що враховує індивідуальні якості та інтереси особистості, сприяючи її розвитку, вдосконаленню набутих знань і навичок, а також самореалізації в освітньому та професійному середовищі, допомагаючи реалізувати потенціал особистості [3].

У науковій літературі професійна орієнтація визначається як інструмент, що сприяє раціональному вибору професії та спеціальності з урахуванням соціально-економічних умов на ринку праці. Це науково обгрунтована система форм, методів і заходів, спрямованих на підтримку осіб, які навчаються або вже почали працювати, допомагаючи їм зробити усвідомлений вибір у професійному житті [14].

В цьому трактуванні робиться акцент на те, що саме під впливом інституції особистість робить свій певний вибір професійного напрямку, але ж не враховано самотійного усвідомлення індивідом своїх здібностей. В.Л.Оссовський в своїх роботах акцентує увагу на ролі самої особистості при виборі певного професійного напрямку, він визначає професійну орієнтацію, як сукупність уявлень про професію, привабливість професії та особистих планів стосовно оволодіння професією [19].

Професійна орієнтація розглядається як процес, у ході якого індивід визначає, в якій сфері трудової діяльності він хоче реалізувати себе, усвідомлює свої здібності для цієї діяльності та отримує інформацію про шляхи та ресурси для здобуття необхідних знань, умінь і навичок, що дозволяють оволодіти певною професією.

Визначення професійної орієнтації в контексті визначення своїх пріоритетів в професійній сфері, зумовлених вибором спеціалізації, на який можуть впливати такі фактори, як соціально-економічний та політичний стан в країні, родинний приклад батьків, особисті здібності та переваги к певним предметам навчання, бажання певної соціальної ідентифікації в суспільстві та прагнення к оволодінню новими знаннями та навичками, усвідомлений та цілеспрямований підхід до вибору освітньої програми певного навчального закладу, університету характеризують освітньо-професійні орієнтації сучасної молоді. Вони зумовлені усвідомленим вибором особистості своєї професійної траєкторії, за який вона самостійно бере на себе відповідальність за навчання та отримання певного досвіду та знань для реалізації себе в майбутньому, як спеціаліста та професіонала в певному напрямку професійного та кар'єрного розвитку [10].

Свідомий вибір професійного напрямку є критично важливим для успішної особистісної та професійної реалізації молоді, формування її кар'єрних перспектив та життєвих орієнтирів. Процес розвитку та самореалізації молоді має велике значення для суспільства, оскільки він впливає не лише на індивідуальний успіх, а й на загальний прогрес і розвиток суспільства. Важливим аспектом є також здатність молоді адаптуватися до швидко змінюваного ринку праці, де постійно виникають нові професії та змінюються вимоги до кваліфікації. Саме тому професійна орієнтація повинна бути динамічним процесом, що враховує не тільки поточні потреби ринку праці, а й довгострокові тренди в розвитку технологій та суспільних інститутів.

Усвідомлення необхідності постійного вдосконалення своїх професійних навичок, розвиток гнучкості у кар'єрних стратегіях та самоусвідомлення є

необхідними складовими для забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці та особистісного задоволення від обраної професії. Враховуючи ці фактори, система професійної орієнтації має сприяти не лише вибору конкретної професії, а й розвитку навичок, які дозволяють успішно орієнтуватися в умовах змінного світу праці та особистих пріоритетів.

1.3 Цінності та ціннісні орієнтації, як основа освітньо-професійної орієнтації

Вибір напрямку навчання та майбутньої професії – це дуже важливий і не завжди простий крок у житті молодої людини, так як він визначає не тільки її наступні роки, а й соціальне, матеріальне, психологічне, фізичне становище, взагалі – все подальше життя. Приходиться враховувати безліч факторів: власні інтереси, здібності, поточний стан ринку праці, а також вимоги сім'ї чи суспільства. Неправильний вибір може призвести до розчарувань, стресу, навіть до професійного вигорання. З іншого боку, вірно обраний професійний шлях дає можливість не лише досягти успіху, а й отримувати задоволення від роботи, почуватися реалізованим і впевненим у своєму майбутньому.

Для того, щоб прийняти рішення і здійснити певні дії, молода людина звертається до цінностей, які на той момент є для неї головними. Освітньо-професійні орієнтації базуються на основі тих цінностей, які сформувалися в процесі соціалізації під впливом родини, школи, оточення, засобів масової інформації та особистого досвіду. Ці цінності визначають пріоритети молодої людини, її мотивацію до навчання, вибору професії та подальшого кар'єрного розвитку. Тому, можна зазначити, що вибір освітньо-професійного напрямку – це процес, що базується на поєднанні особистих цінностей та об'єктивних факторів таких як, бажаннями, здібностями та реальними можливостями, що відкриваються перед молоддю.

Формування цінностей, які перетворюються на стійку індивідуальну систему орієнтацій, здатну забезпечити саморегуляцію і мотивацію поведінки та діяльності, привертає увагу як класиків, так і сучасних представників соціологічної думки. Ціннісні орієнтації особистості надають їй впевненості, визначають принципи її поведінки, спрямовують інтереси та потреби, а також регулюють мотиваційну сферу. Наявність стабільних ціннісних орієнтацій свідчить про зрілість особистості та виступає як загальний показник її духовного розвитку [14].

З точки зору Є. Головахи, людина, плануючи своє майбутнє та визначаючи цілі й плани, орієнтується на певну ієрархію цінностей, сформовану у її свідомості. При цьому вона обирає ті цінності, які найбільше пов'язані з її актуальними потребами. Усвідомлені предмети цих потреб стають для особистості ключовими життєвими цінностями. Спрямованість на них відображається у системі ціннісних орієнтацій, яка, на відміну від чітко окреслених цілей і планів, має більш загальний і тривалий характер. Ціннісні орієнтації стосуються певних сфер життєдіяльності або ліній поведінки, які спрямовані на досягнення очікувань, відповідних ієрархії цінностей. Коли поставлені цілі досягаються та втрачають свою актуальність, ціннісні орієнтації стимулюють людину до формування нових життєвих цілей [6]. Поняття «цінність» позначає явище чи процес духовного чи матеріального характеру, який має позитивну чи негативну значимість для окремого індивіда та здатний слугувати їх інтересам чи потребам [29].

Поняття «цінність» і «ціннісні орієнтації» привертають увагу науковців дуже тривалий час, активно досліджувати ці поняття почали ще у XX столітті. Спочатку соціологи розглядали їх як соціальні настанови, що визначають поведінку індивіда. Згодом до вивчення цих категорій долучилися представники інших наукових дисциплін, зокрема філософії, психології, педагогіки, політології та соціальної психології. У вітчизняній науці значний внесок у дослідження цінностей зробили В. Андрущенко, М. Головатий, Г. Дубчак, М. Євтух, М. Пірен, С. Рубінштейн, Л. Сокурянська, П. Таланчук та інші. Вплив цінностей і ціннісних орієнтацій на формування особистості досліджували І. Бех, В. Бакіров, В. Вербець, В. Гриньова, А. Ручка, І. Зязюн, Л. Хомич тощо. Серед представників зарубіжної науки слід виокремити роботи Р. Дарендорфа, Р. Інглхарта, Т. Парсонса, П. Сорокіна, Н. Смелзера, А. Ребера та М. Рокича [16].

У сучасній західній соціології цінності визначаються як усвідомлені та неусвідомлені уявлення про бажане, які проявляються під час вибору. Т. Парсонс трактує їх як «концептуалізації бажаного», тоді як Н. Смелзер вважає цінності загальноприйнятими переконаннями щодо цілей, до яких має прагнути людина.

Р. Будон вважає, що значення цінностей є функцією структури процесу, Е. Андерсон підкреслює багатозначність цього поняття, розглядаючи його як головне життєве благо, основний критерій вибору та ключовий стандарт поведінки [22]. М. Рокич розглядав цінності як абстрактні ідеї, що не прив'язані до конкретних об'єктів чи ситуацій. Він визначав їх як стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки або кінцева мета існування є значущими з особистої точки зору, на противагу альтернативним варіантам поведінки чи життєвим цілям [16]. М. Рокич запропонував поділ цінностей на дві основні категорії: цінності-цілі та цінності-засоби. Він розмежовував термінальні цінності, які визначають головні життєві орієнтири, ідеали та цілі особистості, та інструментальні цінності, що виступають засобами досягнення цих цілей. Термінальні цінності, за його концепцією, поділяються на особистісні та соціальні, тоді як інструментальні включають моральні цінності та цінності компетентності [2]. Ш. Шварц вивчав вплив цінностей на формування установок і поведінки особистості, їх виникнення в процесі діяльності людей, а також міжкультурні відмінності у ціннісних орієнтаціях. Він зосереджувався на визначенні універсального комплексу цінностей та аналізі структури їх взаємозв'язків. Дослідник виокремив два рівні цінностей: перший – нормативні ідеали, які відображають життєві принципи та загальні орієнтири поведінки людини; другий – індивідуальні пріоритети, що безпосередньо впливають на конкретні вчинки та рішення особистості [13]. І. Бех зазначає, що поняття «цінність» охоплює все, що має значення та вагу для особистості. У різні періоди розвитку суспільства формується унікальна система цінностей із власною структурою. Вони відіграють ключову роль у перетворенні соціальних норм та ідеалів на особистісні життєві орієнтири, поступово стаючи внутрішніми мотивами поведінки [20]. Л. Сокурянська спираючись на інтерпретацію цінностей К. Клакхоном, визначає їх як «концепції життєвих переваг особистості (або соціальної групи), що відображають її здатність осмислення навколишньої реальності, оцінного ставлення до неї, а також її емоційний (афективний) стан,

волютивні інтенції і виступають головними мотиваторами індивідуальної (чи групової) поведінки і діяльності» [25].

Вивчаючи ціннісні орієнтації, можна спиратися на визначення, яке сформульоване В. Бакіровим, який визначає ціннісні орієнтації як «системно пов'язані ціннісні уявлення, що реально детермінують вчинки і дії людини, виявляються і знаходять себе в практичній поведінці, визначаючи якісну своєрідність життєдіяльності особистості, її спосіб життя» [24].

Термін «ціннісні орієнтації» був введений у соціологію в 20-ті роки XX століття У. Томасом і Ф. Званецьким, які розглядали їх як соціальні установки, що регулюють поведінку особистості. Ціннісні орієнтації є системою взаємозалежних цінностей, яка визначає напрямок життєдіяльності людини.

Вони формуються під впливом життєвої активності особистості, яка впливає на рівень її прагнень та визначає орієнтацію в діяльності для досягнення конкретних цілей. Ціннісні орієнтації розглядаються як інтегративні установки, які особистість обирає свідомо та відповідально. Вони є більш об'ємними та всеосяжними, ніж традиційні соціальні установки, орієнтири чи ідеали [16].

Ціннісні орієнтації формуються в процесі засвоєння індивідом соціального досвіду і виявляються у його цілях, переконаннях та інтересах, тобто в процесі соціалізації. Вони пов'язані з вибором певного типу поведінки, що ґрунтується на усвідомлених або частково усвідомлених цінностях, які є складовими мотиваційної структури особистості. На основі цих орієнтацій індивід визначає соціальні установки, що виступають як цілі чи мотиви конкретної діяльності. Ціннісні орієнтації особистості формуються під впливом панівної в суспільстві системи цінностей, яка змінюється відповідно до розвитку історії [4].

Особливо помітно зміна цінностей проходить під час кризових та критичних подій в суспільстві. Дослідник А. Ручка зазначає, що «питання цінностей особливо помітне в так званих граничних пунктах людської екзистенції, коли йдеться про явища життя і смерті, щастя і страждань, любові й ненависті, набуття ідентичності та її втрати тощо» [23]. В такому саме стані знаходиться молодь в сучасній Україні, під час російського вторгнення.

Дослідник зазначає, що при виборі професійного шляху, визначенні життєвих цілей та способів їх досягнення людина керується певними ціннісними орієнтирами. Важливу роль у цьому процесі відіграє її пріоритетне мислення, що впливає на ухвалення рішень і формування життєвої стратегії. Головна функція такого мислення полягає не лише у визначенні того, що є значущим і бажаним у житті особистості, а й у визначенні ціннісних орієнтацій за ступенем важливості. Це означає, що певним явищам і подіям надається пріоритетне значення, і вони розглядаються як ключові, як для окремої особистості, так і для суспільства загалом, тоді як інші сприймаються як менш значущі, тобто на основі особистих пріоритетів формується ієрархія життєвих цінностей людини [23]. Характер ціннісних пріоритетів людей під впливом економічних, політичних, соціокультурних подій змінюється.

Зміни в ціннісних пріоритетах людей особливо відчутні в періоди нестабільності, коли суспільство переживає глибокі трансформації. В умовах таких змін матеріальні потреби можуть поступатися місцем постматеріальним орієнтирам, що відображає загальні тенденції еволюції цінностей. Цей підхід знаходить своє обґрунтування в теорії Рональда Інглехарта, який пояснює перехід від матеріальних до постматеріальних цінностей під впливом соціально-економічних змін.

1.4 Ціннісні орієнтації та професійне самовизначення молоді: Теорії Р.Інглехарта та А.Маслоу в контексті освітньо-професійного розвитку

Про зміну цінностей в суспільстві великий інтерес привертає теорія Р.Інглхарта. Американський соціолог і політолог, запропонував соціологічну теорію постматеріалізму, аналізом якої є взаємозв'язку ціннісних змін пов'язаних з соціально-економічними та політичними трансформаціями. В його дослідженні розглядається процес переходу суспільства від матеріальних до постматеріальних цінностей. На думку Інглхарта, у міру задоволення базових фізіологічних і матеріальних потреб люди починають орієнтуватися на потреби вищого порядку, зокрема соціальні, культурні та духовні. Цей процес він назвав переходом від матеріалістичних до постматеріалістичних цінностей. Під матеріальними цінностями дослідник розуміє базові потреби, орієнтовані на фізичну безпеку, економічну стабільність та матеріальний добробут. До таких цінностей відносяться прагнення до забезпеченого життя, соціальної стабільності, надійного джерела доходів і безпеки в суспільстві. Ці цінності набувають пріоритету, коли суспільство перебуває в умовах економічної невизначеності або загрози фізичному виживанню. До постматеріальних цінностей він відносить потреби, орієнтовані на самореалізацію, творчість, свободу самовираження, духовний розвиток і соціальну справедливість. У суспільствах, де досягнутий відносно високий рівень економічної стабільності та соціального захисту, люди все більше цінують соціальну свідомість, громадянську активність, рівність прав та етичні норми, що відображає їхню готовність до пошуку глибших, нематеріальних сенсів життя [24].

Такий перехід від матеріалізму до постматеріалізму, за теорією Р.Інглхарта, пов'язаний із покращенням життєвих умов, зростанням добробуту та загальним прогресом суспільства. Він акцентує увагу на тому, що постматеріальні цінності зазвичай стають пріоритетними для молодших поколінь, які виростили в більш забезпечених умовах і прагнуть внести вклад у розвиток суспільства через самовираження та участь у вирішенні глобальних

проблем. Матеріалістичні цінності, на думку Інглехарта, домінують у суспільствах, де базові потреби, такі як їжа, житло та безпека, залишаються першочерговими. У таких умовах освітньо-професійні орієнтації молоді зазвичай зосереджені на практичних та фінансово вигідних спеціальностях. З іншого боку, у суспільствах із високим рівнем економічного благополуччя та стабільності зростає значення постматеріалістичних цінностей. Молодь починає більше цінувати самовираження, творчість і суспільний вплив. Це впливає на вибір професій, які дають змогу реалізувати внутрішні прагнення та естетичні ідеали. В освітньо-професійній орієнтації сучасної молоді ключову роль відіграє цінність самореалізації, яка є однією із основних у сучасному постматеріальному суспільстві. За цією концепцією люди, які орієнтовані на постматеріальні цінності, все більше шукають не просто стабільне джерело доходу, а можливість повністю розкрити свій потенціал, займатися улюбленою справою і відчувати професійну задоволеність. Для них важливо, щоб їхня як освітня та професійна діяльність не обмежувалась виконанням рутинних завдань, а дозволяла творчий підхід, розвиток нових навичок і реалізацію своїх талантів. У професійній сфері цінність самореалізації проявляється також у прагненні досягти значущих цілей, які мають вплив не лише на особистий розвиток, але й на суспільство загалом. Це може включати, наприклад, внесок у розв'язання соціальних чи екологічних проблем, волонтерство, участь у благодійних проектах або робота над інноваціями, які змінюють життя людей на краще. Для таких людей важливо відчувати, що їхня праця має сенс, вплив і сприяє позитивним змінам. Цінність самореалізації також підкріплюється розвитком культури навчання протягом життя. У постматеріальному суспільстві люди більше готові інвестувати час і ресурси в здобуття нових знань, професійний розвиток та особистісне зростання, що дозволяє їм зберігати актуальність на ринку праці та підтримувати високий рівень мотивації до роботи. Таким чином, професійна самореалізація стає не лише шляхом досягнення власних цілей, а й способом зробити вагомий внесок у розвиток суспільства і наближення до духовних ідеалів та соціальної відповідальності.

В основу своєї теорії Р. Інглхарт поклав відому ієрархію потреб Абрахам Маслоу. Теорія самоактуалізації А. Маслоу ґрунтується на уявленнях про «ієрархію потреб», яка впродовж життя впливає на поведінку людини, сприяючи реалізації її можливостей та прагнень. Кожна наступна потреба стає актуальною лише після того, як задоволені потреби більш низького рівня. Маслоу визначив п'ять основних типів мотиваційних потреб: фізіологічні потреби, потреби в безпеці, потреби в приналежності, потреби в самоповазі або визнанні та найвища потреба в самоактуалізації настає тільки за умови задоволення тих потреб, що їй передують (рис.1) [14].

Рис. 1. Піраміда потреб А. Маслоу

А. Маслоу запропонував концепцію професійного розвитку, в якій центральним поняттям є самоактуалізація – прагнення людини до вдосконалення, самовираження та прояву своїх здібностей у діяльності, що має для неї особливе значення. Самоактуалізація, як найвища точка в ієрархії потреб, є процесом повного розкриття потенціалу особистості. Це не просто досягнення зовнішніх цілей, а й пошук гармонії із самим собою, реалізація творчих можливостей і досягнення особистого щастя.

У процесі досягнення вищого рівня, кожен рівень ієрархії потреб відіграє свою роль. Наприклад, базові фізіологічні потреби забезпечують фізичну основу для існування, потреби в безпеці створюють почуття стабільності, приналежність до соціальних груп сприяє відчуттю підтримки, а самоповага зміцнює впевненість у власних силах. Маслоу в своїй теорії зазначає, що тільки подолав всі рівні, виникає можливість для досягнення найвищого рівня – усвідомлення та реалізації свого життєвого призначення. Таким чином, самоактуалізація є не тільки кінцевою метою розвитку особистості, але й важливим аспектом професійного та соціального становлення. Саме прагнення до самоактуалізації спонукає людину вибирати сфери діяльності, які відповідають її талантам, цінностям і мріям. У цьому контексті освіта й суспільне середовище відіграють вирішальну роль, створюючи умови для розвитку людини та розкриття її внутрішнього потенціалу [30].

Отже, розглядаючи освітньо-професійні орієнтації молоді крізь призму теорії Р.Інглехарта та ієрархії потреб А. Маслоу, можемо зазначити, що на етапі вибору професійного шляху молодь керується як базовими потребами, так і прагненнями до самореалізації. Це означає, що вибір професії залежить не лише від прагнення задовольнити базові фізіологічні чи матеріальні потреби, а й від пошуку сенсу, самоповаги та реалізації внутрішнього потенціалу. Таким чином, освітньо-професійні орієнтації молоді є багатограним процесом, що залежить як від зовнішніх чинників, так і від внутрішніх мотивів, які змінюються відповідно до ієрархії потреб.

Зовнішні чинники визначаються впливом навколишнього середовища, включаючи думки батьків, друзів, прагнення досягти зовнішнього успіху або сумніви. До них належать політичні та соціально-економічні умови, соціальне середовище, вимоги ринку праці, доступ до освіти, перспективи професійного зростання та престиж професії. Внутрішні чинники включають мотивацію вибору професії, орієнтацію на життєві цінності, уявлення про майбутнє, усвідомлення соціальної та особистої значущості обраної професії,

зацікавленість, схильність, особисті здібності та рівень інформованості про конкретну професію [30].

Отже, вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, набуті знання, життєва позиція, особиста зацікавленість, а також суб'єктивне сприйняття важливих подій у житті людини – це фактори, які визначають готовність молоді до вибору професійного шляху. В процесі професійного самовизначення індивід орієнтується на свої цінності та ціннісні орієнтації, які формуються під впливом особистого і соціального досвіду, а також враховують суспільні та особисті потреби та інтереси.

Висновки до розділу 1

Проаналізувавши теоретико-методичні засади дослідження освітньо-професійних орієнтацій у сучасних соціально-економічних умовах, можемо зробити висновки, щодо важливості освіти та професійної орієнтації для молоді, зокрема в контексті її соціального самовизначення та особистісного розвитку. Освіта є основним інструментом формування інтелектуальних і культурних цінностей, що безпосередньо впливають на визначення життєвих орієнтирів і кар'єрних прагнень молодих людей. Особливо важливим є акцент на цінностях, які визначають вибір професії і напрямку навчання. Ці цінності не тільки регулюють мотивацію молоді, але й допомагають адаптуватися до змінюваного ринку праці. Вибір професії стає частиною самореалізації особистості, де не просто прагнення до стабільності, а й творчий розвиток та здатність досягти значущих соціальних цілей отримують важливе значення. Тому, на мій погляд найбільш доцільним є вивчення освітньо-професійних орієнтацій молоді з точки зору інтеграції теорій постматеріалізму Р.Інглехарта та ієрархії потреб А.Маслоу. Це дозволяє більш повно і всебічно зрозуміти процес формування освітньо-професійних орієнтацій молоді в умовах сучасних соціально-економічних змін, особливо під час воєнних дій на території України. Сучасні цінності, що лежать в основі вибору професій, відображають як базові

матеріальні потреби, так і прагнення до самореалізації, творчості та соціальної відповідальності. Отже, освітньо-професійні орієнтації молоді є результатом комплексного впливу внутрішніх мотивацій, які ґрунтуються на прагненні до самореалізації, а також зовнішніх чинників, таких як економічні умови, соціальна мобільність, доступ до освіти та зміни на ринку праці.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ НА ОСНОВІ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1 Опис та методологія соціологічних досліджень «Вплив війни на молодь України» та «Молодь України-2021»

Досліджуючи динаміку освітньо-професійних орієнтацій українського студентства на емпіричному рівні, для порівняльного аналізу даних, був проведений вторинний аналіз соціологічних досліджень «Молодь України-2021» та «Вплив війни на молодь України», проведених у 2022 і 2024 роках.

Дослідження «Молодь України-2021» було проведене на замовлення Міністерства молоді та спорту України, Товариством з обмеженою відповідальністю «Форсервіс юа сейлз». Опитування проводилось з 5 листопада по 17 листопада 2021 року. Вибірка даного дослідження складає 2000 респондентів, об'єктом дослідження є молодь віком від 14 до 35 років. Метод дослідження: особисте опитування методом обличчям до обличчя у всіх регіонах країни. Дослідження «Молодь України-2021» опубліковане 18.03.2022 року [27].

Дослідження «Вплив війни на молодь України» 2023, складається з двох компонентів: кількісного та якісного. Польовий етап дослідження провела соціологічна компанія Info Sapiens у жовтні 2022 – січні 2023 року. Кількісний компонент включає опитування молоді на території, підконтрольній Україні, та за кордоном. Вибірка склала 2064 респонденти віком 14–34 роки. Опитування проводилось з 21 листопада по 7 грудня 2022 року методом інтерв'ю віч-на-віч вдома у респондента. Вибірка репрезентує населення України віком 14–34 роки за статтю, віком (14–23 та 24–34 років), областю та розміром населеного пункту довоєнного проживання за даними Державної служби статистики України станом на 1 січня 2022 року [26]. Соціологічне дослідження підготовлене ГО «Аналітичний центр Cedoss» і дослідницькою агенцією Info Sapiens, було опубліковане 9.05.2023р.

У травні-червні 2024 року було проведено черговий етап дослідження, метою якого було відстеження змін у настроях молоді під впливом війни. Дослідження «Вплив війни на молодь України» 2024, складається, як і попереднє, з двох компонентів: кількісного та якісного. Польовий етап дослідження проводила та ж сама дослідницька агенція Info Sapiens у травні-червні 2024 року. Опитування проводилося методом CAPI (особисті інтерв'ю з використанням комп'ютера, computer-assisted personal interviews). Вибірка молоді на території, підконтрольній уряду України, охопила 2000 респондентів віком 14–34 роки. Польовий етап опитування тривав з 10 травня до 8 червня 2024 року, збір даних проводився методом інтерв'ю віч-на-віч вдома у респондента/ки. Соціологічне дослідження було опубліковане 2.12.2024р.[26].

Дані останніх досліджень «Вплив війни на молодь України» 2023 та 2024 є співставними з аналогічним опитуванням 2021 року «Молодь України-2021», той час, який минув між цими дослідженнями, може здаватися незначним, однак у контексті загальної соціально-економічної та політичної ситуації в Україні це період, який став переломним. Події 2021 року відзначаються як період «до повномасштабного вторгнення», а події 2023 та 2024 років – «після повномасштабного вторгнення» російської агресії на територію України. Ці обставини кардинально вплинули на всі аспекти життя, зокрема на освітньо-професійну систему, яка зазнала значних змін. Дистанційне навчання, запроваджене ще під час пандемії COVID-19, стало основною формою здобуття освіти через небезпеку очного навчання. Це поставило перед викладачами та студентами нові виклики, зокрема необхідність освоєння цифрових інструментів, таких як освітні онлайн ресурси та освітні цифрові платформи.

Велика кількість молоді змушена була змінити місце проживання. Багато хто перемістився до безпечних регіонів країни, або за кордон, вони були змушені адаптуватися до нових освітніх систем, мовного середовища та умов навчання та роботи. Водночас зросла роль самоосвіти як способу подолання освітніх розривів у складних умовах. Війна, невизначеність майбутнього та психологічний тиск серйозно впливають на емоційний стан молоді. Складнощі з

доступом до якісної освіти, обмежені можливості для самореалізації та вимушена розлука з друзями і близькими також додають відчуття ізольованості. Не менш важливим є питання працевлаштування молоді в умовах нестабільної економіки. Молоді люди змушені шукати нові способи заробітку, пристосовуватися до ринку праці, що змінюється, та швидко опановувати навички, затребувані в сучасному світі. Для того, щоб була можливість підтримати молодь, допомогти реалізувати потенціал і включити її у процес відновлення країни важливо вчасно визначити її потреби, запити та становище загалом. Соціологічні дослідження були проведені з метою проаналізувати й описати як молоді люди сприймають поточну ситуацію в країні, які сподівання та тривоги викликають у молоді зміни в їхньому звичному способі життя.

2.2 Освітньо-професійні орієнтації молоді в умовах повномасштабного вторгнення

За результатами цих соціологічних досліджень на питання «Які особисті проблеми турбують вас найбільше сьогодні?», що стосується освітньо-професійних орієнтації, сучасна українська молодь зазначає, що відсутність можливості самореалізації, саморозвитку у 2021 році визначили 26% опитаних, у 2023 році 19%, і в 2024 році показник зріс до 23% (рис. 2.1) [26;27].

Зниження цього показника порівняно з 2021 роком може свідчити про зміну пріоритетів через кризові обставини, пов'язані з повномасштабним вторгненням, коли базові потреби стають важливішими в умовах війни. Поступове зростання цього показника у 2024 році до 23% вказує на те, що інтерес до довгострокових цінностей починає повертатися, хоча ця проблема втратила частину своєї важливості під час війни, її наявність демонструє, що навіть у складних умовах молодь прагне досягти своїх постматеріалістичних цілей.

Рисунок 2.1 «Які особисті проблеми турбують вас найбільше сьогодні?», %

Зниження показника, пов'язаного зі складнощами з вибором майбутньої професії у 2023 році (7%), в порівнянні з 2021 роком (10%), могло бути пов'язане з кризовими подіями в країні, які спричинили зростання матеріалістичних

цінностей. У таких умовах молодь може бути більше зосереджена на економічній безпеці, стабільності та практичності вибору професії, що робить сам процес вибору менш складним, молодь орієнтується на роботу, яка повинна приносити дохід і забезпечувати базові потреби. Складнощі з вибором професії у 2024 році зазначили 11% респондентів, це може свідчити про поступове повернення до постматеріалістичних цінностей, коли вибір професії стає складнішим через бажання знайти роботу, що відповідає особистим інтересам, самореалізації та соціальному впливу, також можемо припустити, що зростання цього показника може бути і пов'язано з невизначеністю на ринку праці, обмеженим доступом до інформації та кар'єрних можливостей, що ускладнює процес прийняття рішення.

Проблеми з доступом до якісних освітніх послуг у 2021 році не розглядалися, у 2023 році їх відзначили 11% опитаних, а у 2024 році цей показник знизився до 9%. Зниження показника у 2024 році може свідчити про певне покращення доступу до якісних освітніх послуг, або про адаптацію молоді до наявних умов. Відновлення очного навчання у закладах освіти, особливо в західних регіонах України, сприяло позитивним змінам. Також значний вплив мало покращення ситуації з інфраструктурними проблемами: за даними опитування, у 2024 році лише 14% респондентів відзначили труднощі з електропостачанням, інтернетом та зв'язком, тоді як у 2023 році цей показник складав 50%, що має також значний вплив на якість освітніх послуг. Водночас варто враховувати, що цей показник залишається відносно стабільним, що може вказувати на збереження системних проблем у сфері освіти, зокрема це може бути пов'язано з нерівномірним доступом до якісної освіти в різних регіонах, з проблемами фінансування освіти, збереженням дистанційного навчання для частини студентів.

У загальному порівнянні показників освітньо-професійної орієнтації молоді, зокрема вибору майбутньої професії, якості освітніх послуг, самореалізації та саморозвитку, із показниками життєвих проблем, можна зробити висновок, що низький рівень уваги до цих аспектів свідчить про

зниження їхньої пріоритетності. Це пояснюється необхідністю вирішення більш нагальних питань, які безпосередньо впливають на добробут та безпеку молоді.

Зокрема, респонденти віддали перевагу таким проблемам, як фізична безпека (26% у 2024 році), стан здоров'я (42%), психічне здоров'я (25%) та фінансова стабільність (31%). Це свідчить про те, що в умовах нестабільності молодь змушена більше зосереджуватися на базових потребах. Першочергове значення цих проблем відображає потребу у фізичній безпеці (друга сходинка піраміди А. Маслоу). В умовах, коли пріоритетними залишаються питання безпеки, здоров'я та фінансової стабільності, молоді складніше зосереджуватися на довгостроковому професійному розвитку. Це підтверджується тим, що показники, пов'язані з профорієнтацією та працевлаштуванням, залишаються відносно низькими в порівнянні з базовими життєвими проблемами. Водночас спостерігається зростання уваги до питань самореалізації та професійного розвитку, що може свідчити про поступову адаптацію молоді до складних умов. Однак без належної підтримки у сфері освіти та створення нових можливостей для професійного зростання ці труднощі можуть зберігатися, обмежуючи перспективи молодого покоління.

Всі ці проблеми мають матеріальний характер і вказують на те, що молодь змушена орієнтуватися на забезпечення базової інфраструктури для навчання, роботи та повсякденного життя.

Показник неможливості працевлаштуватися або втрати актуальності здобутої професії збільшився в порівнянні з 2021 – 12% в 2023 – 19% та 2024 – 18%. Ця проблема викликає стурбованість у молоді. Офіційна статистика підтверджує існування таких проблем. Так, за статистикою Держслужби зайнятості, у січні–серпні 2023 р. серед зареєстрованих безробітних в Україні 44% мали вищу освіту. Рівень безробіття в останні п'ять років серед населення з повною вищою, базовою вищою та неповною вищою освітою перебував відповідно в межах 7,0 – 8,0%; 13,7 – 16,3% та 7,0 – 9,0%. За віковими групами: 23% зареєстрованих безробітних були у віці до 35 років. Тому питання

молодіжної зайнятості, знаходиться в фокусі уваги як держави, так і дослідників [8].

Проблеми, пов'язані з працевлаштуванням і втратою актуальності професій, відображають необхідність переосмислення освітніх програм, орієнтацію на професії майбутнього та адаптацію молоді до нових умов. Це включає розвиток критичного мислення, цифрової грамотності та здатності до швидкої перекваліфікації. Освітні програми мають бути більш практично орієнтованими, інтегруючи реальні кейси та тісну співпрацю з роботодавцями, щоб забезпечити молодь інструментами для успішного входження на ринок праці навіть в умовах кризових змін.

Також викликає занепокоєння збільшення показника психічного здоров'я (2021 – 11%, 2023 – 22%, 2024 – 25%). Подвоєння уваги до цієї проблеми вказує на негативний вплив війни на психологічний стан молоді. Стрес, тривога та почуття самотності перешкоджають їхній самореалізації та впливають на здатність до навчання та професійного розвитку.

Таким чином, в умовах війни освітньо-професійні орієнтації молоді зміщуються у напрямку вирішення матеріальних проблем (здоров'я, доступ до базових послуг) і пошуку практичних рішень (працевлаштування, адаптація професійних навичок). Водночас потреба у самореалізації та саморозвитку зберігається, але відходить на другий план, поступаючись поточним потребам у безпеці та стабільності.

2.3 Взаємозв'язок життєвих цінностей та освітньо-професійних орієнтацій молоді

Як вже було зазначено раніше в теоретичній частині, освітньо-професійні орієнтації молоді тісно переплітаються з іншими життєвими цінностями, оскільки вибір професії та рівень освіти формуються під впливом ширших пріоритетів та прагнень особистості. Вони відображають баланс між матеріальними та нематеріальними цінностями, між особистісним розвитком та соціальними очікуваннями. У цьому контексті важливо проаналізувати, яких саме життєвих досягнень прагне молодь і які цінності є для неї визначальними. Для цього звернемося до відповідей респондентів на питання: «Чого найбільше ви хотіли б досягти в житті?», у якому розглядаються такі варіанти, як сімейне щастя, здоров'я, кар'єрне зростання, свобода у прийнятті рішень, матеріальний добробут, можливість самореалізації, професійна кваліфікація, внесок у розвиток країни, влада та слава. Розподіл відповідей респондентів у 2021 та 2023–2024 роках демонструє значні зміни у ціннісних орієнтаціях молоді в Україні (рис. 2.2) [26;27].

Рисунок 2.2 «Чого найбільше ви хотіли б досягти в житті?», %

Розподіл цінностей у цьому опитуванні під час війни демонструє, як нестабільні політичні та соціально-економічні умови в країні впливають на пріоритети молоді, змінюючи їх освітні та професійні орієнтації.

Зростання показників «стати кваліфікованим спеціалістом» (з 14% - 2021р. до 42% - 2023, 2024 р.) та «мати можливість реалізувати свій талант і здібності» (з 31% - 2021р. до 49% - 2023р. 52% - 2024р.) вказує на зростаючу мотивацію молоді здобувати знання та навички, які допоможуть адаптуватися до сучасних викликів, зокрема умов війни. Ця тенденція може вказувати на те, що молодь усвідомлює важливість освіти як засобу професійного становлення, що забезпечує конкурентоспроможність і можливість робити внесок у відновлення країни. Зростання цього значення свідчить про акцент на самореалізації, яка стала більш актуальною на фоні усвідомлення необхідності відновлення країни та пошуку власного місця в її майбутньому, орієнтацію молоді більш на постматеріальні цінності.

Зміщення акценту в сторону практичних професійних цілей можемо спостерігати у підвищенні показника прагнення до «кар'єрного зростання» (з 47% у 2021 році до 56% у 2023 році, з подальшим зниженням до 51% у 2024 році). Це відображає прагнення молоді до стабільності, яка може бути забезпечена через успішну професійну діяльність. Хоча цей показник дещо знизився у 2024 році, він залишається одним із ключових життєвих орієнтирів, що свідчить про інтеграцію професійних цілей із практичними потребами, такими як фінансова стабільність і можливість самостійного життя в умовах кризи. Цей показник поступається базовим життєвим цінностям – «сімейному щастю» та «здоров'ю», які залишаються найважливішими для молоді протягом усього періоду досліджень. Прагнення до сімейного щастя демонструє стабільно високі значення: у 2021 році цей показник становив 63%, зріс до 71% у 2023 році, а у 2024 році трохи знизився до 67%. Таке незначне коливання може свідчити про те, що в умовах нестабільності та викликів, спричинених війною, сімейні зв'язки та підтримка близьких залишаються фундаментальними для молоді. Подібна динаміка спостерігається і у пріоритетності здоров'я: його значущість підвищилася з 53% у 2021 році до 62% у 2023 році, а у 2024 році дещо знизилася до 60%. Така тенденція може пояснюватися впливом війни, яка зробила питання фізичного та психічного благополуччя більш актуальними. З одного боку,

зростання цього показника у 2023 році могло бути реакцією на безпосередні загрози життю та здоров'ю. З іншого боку, незначне зменшення у 2024 році може свідчити про певну адаптацію до складних умов або ж про те, що молодь починає фокусуватися не лише на виживанні, а й на довгостроковому розвитку та самореалізації. Тому можемо зазначити, що хоча прагнення до кар'єрного зростання і залишається важливим, воно підпорядковується фундаментальним життєвим пріоритетам – родинним цінностям і здоров'ю. Це узгоджується з ієрархією потреб за Маслоу, де базові фізіологічні та соціальні потреби, такі як безпека, приналежність та підтримка, є першочерговими, тоді як кар'єра і професійна самореалізація стають актуальними після їхнього задоволення.

Помітне зростання значущості незалежності (з 28% у 2021 році до 56% у 2024 році) та самореалізації (таланти і здібності: з 31% - 2023р до 52% - 2024р) свідчить про посилення постматеріалістичних цінностей, коли молодь прагне не лише досягти фінансової стабільності, а й знайти професію, яка відповідає їхнім інтересам і дозволяє розкрити потенціал. Це може свідчити про акцент на потребу в самоповазі (четверта сходинка піраміди Маслоу) та самореалізації (п'ята сходинка піраміди А. Маслоу) у складних політичних та соціальних умовах країни. Можемо припустити, що для молоді важливо здобути професію, яка дозволить працювати незалежно, наприклад, фріланс або підприємництво, як ми знаємо в сучасних умовах багато молоді працює дистанційно, онлайн, в умовах свободи вибору.

Значне підвищення показник «принести користь своїй країні» у 2023 році (37%) порівняно з 2021 роком (6%) і подальше їх збереження на високому рівні у 2024 році (33%) свідчить про вплив військових подій на світогляд молоді та на її вибір професії – молодь більше орієнтується на суспільно корисні спеціальності, які сприяють відновленню країни. Це може вказувати на перехід від індивідуальних потреб до прагнень реалізації суспільно значущих цілей, що також відображає найвищий рівень ієрархії потреб – потребу у самореалізації, яка бесперечно відноситься до постматеріальних цінностей за теорією Р.Інглехарта.

По даним досліджень можемо спостерігати помірне зростання показника «мати багатство» (з 32% у 2021 році до 41% у 2023 році, із незначним зниженням до 39% у 2024 році). Це вказує на те, що хоча матеріальний добробут залишається важливим фактором для молоді, його значення не зросло настільки, як прагнення до самореалізації та професійної компетентності. Це може бути свідченням того, що молодь не лише фокусується на фінансовій безпеці, а й усвідомлює необхідність особистісного розвитку.

Стабільно низький інтерес до влади та слави в порівнянні трьох досліджень. Тільки незначна кількість респондентів, які прагнуть слави (3-5%) або влади (4-6%), свідчить про те, що ці аспекти залишаються периферійними, адже молодь більше орієнтована на особистісний розвиток та суспільне благо.

Таким чином, посилення значення «бути вільним», «реалізувати таланти» і «принести користь країні» свідчить про зміцнення постматеріалістичних цінностей, які орієнтовані на свободу, самореалізацію та внесок у спільне благо. Це вказує на глибоку ціннісну переорієнтацію, спричинену кризовою ситуацією. Зміни у відповідях молоді в 2023 – 2024 роках відображають реакцію на виклики війни та суспільної кризи. Достатньо високі показники базових потреб, таких як здоров'я та сімейне щастя, багатство свідчить про повернення до матеріальних цінностей. Однією з найпомітніших змін у ціннісних пріоритетах молоді є значне зростання важливості свободи та незалежності у прийнятті рішень до 56% у 2024 році, та збільшення показника «реалізувати таланти» до 52% у 2024 році, що може відображати прагнення молоді не лише до особистої незалежності, а й до активної участі у суспільних процесах, що взаємодіє зі збільшенням значущості самореалізації та професійного розвитку. Всі ці зміни демонструють синтез матеріалістичних і постматеріалістичних цінностей, що відповідає складному перехідному стану українського суспільства.

2.4 Зміни пріоритетності професій сучасної молоді України

В процесі порівняння відповідей респондентів на питання «Які професії Ви вважаєте найбільш привабливими для себе та які з них дозволяють сьогодні досягти успіху в житті?» в опитуванні 2023 та 2024 років виявляється зміна тенденції у ставленні до професійного вибору молоді в порівнянні з дослідженням 2021 року до повномасштабного вторгнення (табл 2.1) [26;27].

Таблиця 2.1

Розподіл відповідей на запитання “Відмітьте, будь ласка, три професії, які є найбільш привабливі для вас. А тепер скажіть, на вашу думку, які три професії дозволяють сьогодні досягнути успіху в житті?” в опитуваннях 2021, 2023 та 2024 років

	Приваблива для вас			Дозволяє досягнути успіху в житті		
	2021	2023	2024	2021	2023	2024
Бізнесмен/ка, підприємець/иця	49%	34%	37%	53%	46%	47%
Спеціаліст/ка з програмного забезпечення і комп'ютерної техніки	32%	30%	27%	46%	42%	42%
Військовий/а	13%	16%	10%	11%	23%	21%
Державний/а службовець/иця	17%	15%	18%	16%	16%	16%
Юрист/ка	17%	13%	15%	27%	16%	20%
Менеджер/ка, фахівець/чиня комерційної організації	23%	20%	19%	15%	14%	12%
Банківський/а працівник/ця	20%	12%	13%	25%	13%	13%
Працівник/ця торгівлі	11%	16%	14%	9%	10%	7%
Бухгалтер/ка, економіст/ка	17%	10%	10%	12%	8%	8%
Дизайнер/ка	20%	13%	15%	14%	8%	8%
Інженер/ка	12%	10%	11%	9%	7%	8%
Фермер/ка, фахівець/чиня у галузі сільського господарства	10%	7%	8%	13%	7%	8%

Працівник/ця творчої професії (актор/ка, артист/ка, художник/ця тощо)	15%	11%	10%	10%	6%	8%
Кухар/ка	11%	8%	7%	6%	4%	4%
Вчитель/ка, викладач/ка	14%	9%	11%	7%	3%	4%

У 2021 році професія підприємця або бізнесмена була найпривабливішою (49%), але її популярність значно знизилася у 2023 році (34%) і лише частково відновилася у 2024 році (37%). Водночас сприйняття цієї професії як такої, що забезпечує успіх, теж зменшилося (з 53% у 2021 році до 46% у 2023 і 47% у 2024). Це може пояснюватися економічною нестабільністю, ризиками, викликаними війною, які створюють перешкоди для реалізації бізнес-ініціатив, знижується впевненість молоді у стабільності та можливостях для підприємницької діяльності в умовах кризи.

Під час активної фази війни у 2023 році інтерес до військової служби зріс (до 16%), однак у 2024 році знову знизився (до 10%). Водночас, її сприйняття як шляху до успіху суттєво зросло у 2023 році (23% проти 11% у 2021), але у 2024 дещо знизилося (21%). Цю динаміку можна пояснити війною: на її початку суспільство стало більше цінувати військових, але згодом з'явилася втома та усвідомлення труднощів цієї професії. Однак, достатньо високий показник тих, хто вважає, що професія військового дозволяє досягти успіху в житті, відображає актуалізацію потреб у фізичній безпеці та захисті, які стали центральними у воєнний час. Також це можна інтерпретувати і з точки зору постматеріальних цінностей, як прояв колективної відповідальності, патріотизму та готовності молоді присвятити себе служінню суспільству. Підвищення престижу професії військового свідчить про те, що в умовах війни значення індивідуального успіху частково поступається місцем суспільно важливим цілям, таким як захист країни та її громадян. Молодь бачить у цій професії не лише можливість забезпечити базові потреби (згідно з теорією Маслоу), а й реалізувати вищі цінності, такі як самоповага, визнання та внесок у суспільство.

Серед молоді зберігається стійке переконання щодо можливостей успішної кар'єри в ІТ-галузі – так відповіли 42% респондентів як у 2023, так і у 2024 роках, а привабливою вважають професію спеціаліста з програмного забезпечення та комп'ютерних технологій у 2021 – 32% 2023 – 30% 2024 – 27% опитаних, хоча цей показник і дещо знизився, але в загальному рейтингу професій він займає стабільно друге місце, після підприємця/бізнесмена. Це свідчить про те, що технологічна сфера продовжує відповідати потребам самореалізації та забезпечення стабільного доходу навіть у кризових умовах. Більшість респондентів, як і раніше вважають, що професійні сфери, що стосуються бізнес та підприємництва та ІТ-технологій, більш привабливі та перспективні, але відсоток в порівнянні з 2021 роком для цих сфер знижується. Збереження інтересу до ІТ-професій підкреслює розуміння важливості технологій для майбутнього розвитку.

Також можемо спостерігати спочатку активної фази війни падіння популярності професій юриста, а в 2024-му році поступове підвищення показників даної професії (привабливість: 17% у 2021 р. 13% у 2023 р. 15% у 2024р.; успіх: 27% до 16% до 20 %) Це можна пояснити зміною суспільних запитів та адаптацією до нових реалій. На початкових етапах війни правова сфера зазнала певного спаду інтересу, що могло бути пов'язано зі зниженням економічної активності, зменшенням попиту на юридичні послуги у сфері бізнесу та зосередженістю суспільства на базових потребах безпеки. Однак у 2024 році ми спостерігаємо відновлення привабливості юридичної професії може свідчити про її зростаюче значення у процесах юридичної допомоги, регулювання конфліктних ситуацій. Наприклад, під час війни зросла кількість юридичних питань, пов'язаних із мобілізацією, військовими злочинами, відновленням прав власності, компенсаціями та міжнародними судовими процесами.

Банківські працівники (20% - 12% - 13%) та менеджери (23% - 20% - 19%) поступово втрачають популярність. Зниження привабливості банківської сфери та менеджменту може свідчити про зміни в економічній структурі країни та

зростання попиту на інші професії, пов'язані з безпекою, технологіями та державним управлінням.

Професія державного службовця зберігає відносно стабільну популярність серед молоді. У 2021 році її привабливість складала 17%, у 2023 році вона дещо знизилася до 15%, а у 2024 році знову зросла до 18%. Водночас, сприйняття цієї професії як такої, що дозволяє досягти успіху, залишається на одному рівні – 16% у всі три роки. Можемо припустити, що попри кризу в економіці, державна служба залишається відносно стабільним джерелом доходу, що приваблює молодь у часи нестабільності.

Вчителі, викладачі (14% - 9% - 11%) та працівники творчих професій (15% - 11% - 10%) мають стабільно низьку популярність. Водночас, сприйняття викладацької роботи як такої, що дає успіх, залишається надзвичайно низьким (4% у 2024 році). Ця тенденція відображає загальну кризу гуманітарних професій в Україні, спричинену низькою заробітною платою, відсутністю соціальних гарантій та обмеженими можливостями кар'єрного зростання. Незважаючи на ключову роль освіти та культури в суспільстві, молодь все менше розглядає викладацьку чи творчу діяльність як перспективний шлях до успіху.

Такий вибір молоді демонструє переорієнтацію молодих людей на професії, що відповідають викликам часу, які об'єднують індивідуальні прагнення до успіху із суспільно значущими пріоритетами. Водночас на фокус-групі, яка була проведена паралельно з опитуванням, молоді люди говорили про професії будівельників, архітекторів, інженерів, медичних працівників та інші соціально важливі професії як такі, що, на їхню думку, будуть дуже актуальними та потрібними під час та після закінчення війни. Також згадували спеціалістів з психічного здоров'я, аргументуючи тим, що багато людей потребуватимуть профільної допомоги [26].

Результати опитування відображають зміну пріоритетів молоді в умовах війни. Професійні орієнтації зміщуються у бік професій, які забезпечують стабільність, безпеку та відповідають новим соціальним викликам. Це підтверджує теорії Маслоу та Інглехарта, де матеріалістичні цінності

переважають у кризові періоди, а постматеріалістичні поступаються місцем через необхідність задоволення базових потреб.

Молодь адаптується до нових реалій, обираючи професії, які здаються більш доступними, стабільними та важливими в умовах військового конфлікту. Це свідчить про зміну структури професійної мотивації: від прагнення до високого статусу та доходів (постматеріальні цінності) до прагматичного задоволення базових потреб (матеріальні цінності). Освітні заклади мають враховувати ці зміни, пропонуючи адаптовані програми, які відповідають викликам часу та готують молодь до умов ринку праці в кризових і посткризових умовах.

Висновок до 2 розділу

В ході вторинного аналізу соціологічних досліджень «Молодь України-2021» та «Вплив війни на молодь України» 2023р., 2024р. було проведено порівняння відповідей респондентів на питання «Які особисті проблеми турбують вас найбільше сьогодні?», зокрема зроблено акцент на тих позиціях, що стосуються освітньо-професійної орієнтації, таких як труднощі з вибором майбутньої професії, доступ до якісних освітніх послуг та проблеми з працевлаштуванням. Виявилось, що ці питання безпосередньо перетинаються з іншими базовими проблемами, що турбують молодь, такими як економічна нестабільність, обмежений доступ до інтернету, відсутність стабільного зв'язку, проблеми фізичної безпеки та стресові фактори, пов'язані з психічним здоров'ям. Освітньо-професійні орієнтації молоді в умовах сьогодення тісно переплітаються з іншими життєвими цінностями, що вимагає комплексного підходу до аналізу потреб та пріоритетів цієї групи.

Аналіз відповідей на питання «Чого найбільше ви хотіли б досягти в житті?» дозволив виявити зміни в ціннісних орієнтаціях молоді України в умовах війни, порівняно з 2021 роком до повномасштабного вторгнення. Зросла орієнтація на самореалізацію, свободу та внесок у спільне благо. Молодь прагне

здобути якісну освіту, реалізувати свій потенціал і бути корисною для країни, це свідчить про посилення постматеріалістичних орієнтацій. Водночас зберігається висока значущість базових цінностей – сімейного щастя, здоров'я та фінансової стабільності. Це свідчить про синтез матеріальних і нематеріальних цінностей у відповідь на виклики війни і дає змогу глибше зрозуміти, як війна та соціально-економічні виклики змінили життєві пріоритети молодих людей, а також показало, як взаємопов'язані життєві цінності та освітньо-професійні орієнтації.

Результати порівняння відповідей респондентів на питання про привабливі та успішні професії дозволили зробити важливі висновки щодо значних змін у професійних орієнтаціях молоді України в період з 2021 по 2024 роки. Ці зміни є прямим наслідком економічної нестабільності та військового конфлікту, що спричинили переосмислення кар'єрних прагнень і стратегій життєвого успіху серед молоді. Зокрема, відзначено, що все більше молодих людей орієнтується на професії, пов'язані з безпекою, технологіями та підтримкою національної економіки в умовах війни, що вказує на нові виклики та можливості для професійної реалізації в майбутньому. Такий підхід дозволяє не тільки оцінити зміни у професійних орієнтаціях, але й зрозуміти, як соціальні, економічні та політичні фактори формують нові пріоритети молоді, зокрема в сфері освіти та кар'єри.

РОЗДІЛ 3. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ МОЛОДІЮ ПЕРЕШКОД ДЛЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: РЕЗУЛЬТАТИ СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Виходячи з результатів дослідження «Вплив війни на молодь України», найбільш привабливими для молоді на 2024 рік є професії підприємця та спеціаліста в ІТ-сфері. Якщо порівнювати дані до і після повномасштабного вторгнення, то можемо сказати, що професії в ІТ-галузі все ж залишаються стабільно привабливими, проте привабливість професії підприємця була значно вищою, згідно даним дослідження у 2021 році 49% респондентів віддавали підприємництву перевагу, що може свідчити про оптимістичні погляди молоді на бізнес та розвиток підприємництва в Україні в період до повномасштабного вторгнення. Однак після початку війни ці показники значно знизились майже на 12%. Це можна пояснити численними перешкодами, які з'явилися через економічну кризу, зниження попиту на товари та послуги, а також нестабільність ситуації в країні, що зробило підприємницьку діяльність більш ризикованою та менш привабливою для тих, хто планує розпочати чи розвивати власний бізнес.

Тому, для більш ґрунтовного дослідження, був використан та проаналізований масив даних результатів опитування, яке було проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології, яке здійснювалося методом face-to-face з 3 по 17 липня 2023, де загальна вибірка респондентів становить 2011 осіб віком від 18 років [18]. Розглянемо основні фактори, що впливають на можливості для підприємницької діяльності в Україні, а також шляхи адаптації та пошук альтернативних можливостей для досягнення успіху в умовах кризових ситуацій. Обробка та аналіз даних масива здійсненні за допомогою програми SPSS та застосунків Microsoft Office (Word, Excel). В даному масиві при аналізі відповідей респондентів була відібрана молодь вікової групи 18-35 років, всього респондентів цієї вікової групи 572 людини.

Для аналізу відповідей на питання «Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні?» була застосована статистика одновимірного розподілу (див. дод. А, табл. А.1). Отримані дані свідчать про те, що молодь найбільшими перешкодами для розвитку підприємницької діяльності вважає корупцію, це зазначили 46,5% опитаних, 42,7% назвали найбільшою перешкодою руйнування, завдані війною, 38,1% – неадекватну систему податкового адміністрування і контролю, 35,8% – слабку підтримку з боку держави. Звертає на себе увагу те, що три з чотирьох основних проблем, які, на думку молоді, перешкоджають розвитку підприємництва, безпосередньо пов'язані з якістю державного управління (див. дод. А, табл. А.2) (рис.3.1).

Рисунок 3.1 «Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні?», %

У межах цього аналізу сформульовано наступні гіпотези:

1. Н0: Регіон проживання молоді не впливає на оцінку окремих перешкод для підприємницької діяльності.
Н1: Існує статистично значуща залежність між регіоном проживання молоді та оцінкою певних перешкод для підприємницької діяльності.
2. Н0: Оцінка корупції як перешкоди не залежить від регіону проживання.

H1: Існують регіональні відмінності в оцінці корупції як перешкоди для бізнесу.

3. H0: Руйнування, завдані війною, однаково оцінюються як перешкода в усіх регіонах.

H1: Руйнування, завдані війною, частіше сприймаються як ключова перешкода в регіонах, які ближчі до зони бойових дій (наприклад, Схід).

Ці гіпотези спрямовані на виявлення можливих регіональних відмінностей у сприйнятті перешкод для підприємницької діяльності. З метою перевірки даних гіпотез, було сформовано двовимірний розподіл, який дозволяє дослідити, які саме проблеми найгостріше сприймаються в тому чи іншому регіоні. Загальна кількість опитаних респондентів вікової групи 18-35 років становить 572 людини (див. дод. Б, табл. Б.1.-Б.2). При розподілі за регіонами було опитано 185 респондентів у Західній області, 224 респондента у Центральній, 84 респондента – Південь, 79 респондентів – Східна область України. Подальше застосування кореляційного аналізу забезпечує змогу виявити статистично значущі зв'язки між регіональними особливостями та пріоритетністю окремих перешкод для підприємницької діяльності (рис.3.2).

Рисунок 3.2 Розподіл відповідей респондентів по регіонам України

Аналіз двовимірного розподілу дозволив виявити суттєві регіональні відмінності у сприйнятті перешкод для підприємницької діяльності серед молоді України. На Сході країни найвищий рівень занепокоєння у респондентів через руйнування завдані війною 52%, що цілком очікувано з огляду на близькість до зон активних бойових дій, а також через відсутність підтримки з боку держави

53,2% і корупцію 48,1%. У Західному регіоні загальний рівень сприйняття перешкод є найнижчим серед інших регіонів, що може пояснюватися більшою віддаленістю від зони бойових дій і більш сприятливим умовам для розвитку підприємницької діяльності. Центр і Південь України демонструють приблизно рівні показники перешкод, але корупція в цих регіонах відмічена найвищими показниками серед інших 49,1% та 48,8%. Загалом корупція є стабільно висока у всіх регіонах (від 41,6% до 49,1%) – це можна вважати загальнонаціональною проблемою. Руйнування, завдані війною особливо критичні на Сході (51,9%), але також достатньо високі і в Центрі (43,3%) і Півдні (44%), що пояснюється активністю бойових дій в цих регіонах. Також звертають увагу такі фактори, як відтік працівників та фахівців і підприємців за кордон, найвищі показники на Сході 41,8% та 45,6%, на другому місці Центр країни - 29% та 33,5%, що може пояснюватися як втратою економічної стабільності під час війни в Україні, так і пошуком безпечних умов для життя та роботи. Молодь у Центральних і Східних регіонах частіше змушена шукати можливості працевлаштування за кордоном через відсутність перспектив для відкриття чи продовження бізнесу в умовах воєнного часу.

У Західному регіоні ми можемо спостерігати нижчі показники еміграції працівників та підприємців, можна припустити, що це пов'язано з більшою стабільністю в цьому регіоні, більш безпечними умовами для ведення бізнесу, кращими можливостями для адаптації внутрішньо переміщених осіб з постраждалих територій, більш доступними логістичними маршрутами, а також близькістю до країн ЄС, де молодь може поєднувати навчання, стажування та участь у зовнішньоекономічній діяльності з розвитком бізнесу. Результати двовимірної аналізу підкреслюють, що основні перешкоди для підприємницької діяльності молоді в Україні мають виражену регіональну специфіку, яка формується під впливом воєнної ситуації, державної політики, рівня економічної підтримки та соціальної мобільності.

Для визначення статистично значущого зв'язку між ознаками для кожного фактора перешкод, були побудовані та проаналізовані таблиці кореляції. У

результаті аналізу виявилось, що статистично значущий зв'язок присутній між регіоном та тим, чи вважає молодь відтік фахівців і підприємців за кордон суттєвою перешкодою для бізнесу. Значущість присутня во всіх коефіцієнтах (не більше 0,05), показник χ^2 -квадрат Пірсона становить 15,826, коефіцієнт Крамера 0,166, що означає, що зв'язок між регіоном проживання та оцінкою відтоку фахівців як перешкоди є слабким, але статистично значущим. (див. дод. В, табл. В.1.- В.2).

При аналізі залежності між регіоном проживання молоді та оцінкою відтоку працівників за кордон як чинника, що перешкоджає підприємницькій діяльності також спостерігається статистично значущий зв'язок, показник χ^2 -квадрат Пірсона становить 8,188, що свідчить про відмінності у сприйнятті цієї проблеми залежно від регіону. Додатково використано коефіцієнт Крамера 0,129, який вказує на слабкий, але статистично значущий зв'язок між змінними. Це означає, що хоча рівень відтоку працівників сприймається як проблема по всій країні, ступінь її значимості змінюється залежно від регіону (див. дод. В, табл. В.3.- В.4).

Статистично значущий зв'язок був встановлений між регіоном проживання молоді та оцінкою слабкої підтримки з боку держави як перешкоди для підприємницької діяльності. Значення критерію Пірсона становить 12,129, коефіцієнт Крамера 0,146, що свідчить про наявність слабого, але статистично значущого зв'язку між зазначеними змінними (див. дод. В, табл. В.15.- В.16). Таким чином, сприйняття недостатньої підтримки з боку держави як перешкоди для підприємницької діяльності певною мірою залежить від регіону проживання молоді. Найбільший показник цього фактору зафіксовано у Східному регіоні – 53,2%. Це значно перевищує аналогічні показники в інших регіонах: Захід – 34,1%, Центр – 32,1%, Південь – 33,3%. Така регіональна відмінність у сприйнятті державної підтримки, може бути пов'язана з об'єктивними труднощами у східних областях такими, як військові дії, економічна нестабільність та обмежений доступ до інфраструктури розвитку бізнесу. Тому

східний регіон особливо потребує посиленої уваги з боку держави у сфері підтримки молодіжного підприємництва.

Також в процесі дослідження статистично значущий зв'язок був встановлений між регіонами та зниженням попиту на товари та послуги. Значущість присутня во всіх коефіцієнтах (0,036), показник хі-квадрат Пірсона становить 8,546, коефіцієнт Крамера - 0,122 (див. дод. В, табл. В.13.- В.14). Це свідчить про слабкий, але наявний зв'язок між регіонами та оцінкою зміни попиту на товари та послуги. Найбільше зниження цього фактора спостерігається на Сході - 48%, як раніше вже було зазначено, що це пов'язано з активними бойовими діями в цьому регіоні, нестабільними та обмеженими можливостями для бізнесу. У Центральному регіоні зниження склало 30,4%, що також є достатньо високим і може бути наслідком економічної нестабільності, яка пов'язана з військовими діями в країні. Найнижчі показники – Південь-25% та Захід-24,9% це може пояснюватися віддаленістю регіонів від активних бойових дій і відносно стабільною економічною ситуацією та адаптацією місцевого бізнесу до нових умов.

Таким чином, такий фактор, як відтік фахівців, підприємців та працівників за кордон, має статистично значущий, хоча і слабкий зв'язок із регіоном проживання молоді, що вказує на регіональну специфіку сприйняття цієї проблеми. Статистично значущий зв'язок також було встановлено між регіонам проживання молоді та оцінкою слабкої підтримки з боку держави як перешкоди для підприємницької діяльності, а також між регіонами та зниженням попиту на товари. Між іншими факторами: корупція, неадекватна система оподаткування, відсутність кредитних ресурсів, слабка підтримка з боку західних партнерів, руйнування завдані війною та регіонами проживання молоді, не було встановлено статистично значущого зв'язку (див. дод. В, табл. В.5.- В.12, В.17.- В.18). Тому, хоча ці фактори і визнаються молоддю як актуальні проблеми для підприємницької діяльності, ступінь їх сприйняття є відносно однаковою у всіх регіонах України. Вони мають загальнонаціональний характер і потребують

системного підходу на рівні державної політики, незалежно від регіональної приналежності.

В результаті кореляційного аналізу, ми можемо сказати, що гіпотеза Н1 «Існує статистично значуща залежність між регіоном проживання молоді та оцінкою певних перешкод для підприємницької діяльності» було частково підтверджено для окремих перешкод, таких як відтік фахівців, підприємців і працівників за кордон та слабкої підтримки з боку держави та зниження попиту на товари, тому що існує статистично значуща залежність між регіоном проживання молоді та оцінкою цих перешкод для підприємницької діяльності. Гіпотезу Н0 «Регіон проживання молоді не впливає на оцінку окремих перешкод для підприємницької діяльності» не можна повністю відхилити, вона підтвердилась для таких факторів, як корупція, неадекватна система оподаткування, відсутність доступних кредитів, слабка підтримка західних партнерів та руйнування завдані війною, для них не встановлено статистично значущого зв'язку з регіоном проживання, отже, їхнє сприйняття не залежить від регіону, це можна вважати загальною проблемою для всіх регіонів України.

Також в процесі аналізу цих даних ми можемо підтвердити гіпотезу Н0 «Оцінка корупції як перешкоди не залежить від регіону проживання». Це означає, що, хоча корупція є важливою проблемою для підприємницької діяльності в Україні, відсутність статистично значущого зв'язку між регіоном проживання молоді та оцінкою корупції як перешкоди свідчить про те, що корупція сприймається однаково у всіх регіонах країни. Тому гіпотеза Н1 «Існують регіональні відмінності в оцінці корупції як перешкоди для бізнесу» не була підтверджена. Результати показують, що рівень сприйняття корупції як перешкоди не залежить від того, в якому регіоні України знаходиться респондент. Отже, корупція є загальною проблемою для всіх регіонів, і її вирішення потребує комплексного підходу на рівні національної політики.

Варто також зазначити, що хоча за результатами двовимірного розподілу руйнування, завдані війною, найчастіше відзначаються молоддю у Східному регіоні (51,9%), що значно перевищує аналогічні показники у Центрі (43,3%), на

Півдні (44,0%) та Заході (37,3%), статистично значущого зв'язку між регіоном проживання та оцінкою цієї перешкоди виявлено не було (див. дод. В, табл. В.11.- В.12). Можемо сказати, що попри очевидну проблему у Східному регіоні, відмінності у сприйнятті цієї загрози по показникам статистики не досягають критичних порогів значущості, але із-за відсутності формального кореляційного зв'язку, цей чинник не можна ігнорувати при формуванні політики підтримки молодіжного підприємництва в постраждалих регіонах. Таким чином, наша гіпотеза Н1, яка стверджує, що руйнування, завдані війною, частіше сприймаються як ключова перешкода в регіонах, ближчих до зони бойових дій, таких як Схід, не була статистично підтверджена. Це свідчить про те, що хоча в Східному регіоні спостерігається найбільший відсоток молоді, яка зазначає руйнування як серйозну перешкоду, різниця в оцінках цієї проблеми на рівні регіонів немає достатньої статистичної значущості. У результаті, нульова гіпотеза Н0, яка стверджує, що руйнування, завдані війною, однаково оцінюються як перешкода в усіх регіонах, залишається в даному дослідженні підтвердженою.

Загальні результати данного аналізу дозволяють зробити висновок, що найбільш складна ситуація для розвитку підприємницької діяльності для молоді спостерігається саме у Східному регіоні. Це обумовлено такими факторами, як високий рівень руйнувань, відтік кадрів, слабка державна підтримка, зниження попиту на товари та послуги. Такі обставини можуть бути зумовлені близькістю регіону до зон активних бойових дій під час війни, що призводить до підвищеного рівня небезпеки, значних економічних втрат та погіршення інфраструктури.

Перешкоди для підприємницької діяльності, які були проаналізовані у дослідженні, насправді мають багатовимірний вплив і можуть ускладнювати реалізацію молоддю не лише підприємницьких ініціатив, а й інших напрямів професійної діяльності. Зокрема, нестабільна безпекова ситуація, економічна невизначеність, відсутність підтримки з боку держави, обмежений доступ до ресурсів негативно впливають на мотивацію до здобуття освіти, особливо у

сфері, що потребує довгострокового навчання, таких, як наприклад, медицина або наукова діяльність. ІТ-сфера, яка зазвичай потребує стабільного інтернету, доступу до сучасної техніки, можливостей для практики, командній співпраці, також зазнає впливу. Молодь в режимі онлайн-освіти не має змоги повноцінно опановувати професію, крім того відсутність стабільності та перспектив для розвитку змушує багатьох шукати можливості за межами свого регіону або навіть країни, що призводить до відтоку молодих ІТ-спеціалістів. Крім того, корупція та неефективність державних інституцій підривають довіру до освітніх і професійних інструментів самореалізації, що дуже критично для молоді, яка формує і розвиває свій життєвий і кар'єрний шлях. У результаті, виявлені у дослідженні перешкоди мають системний характер і створюють загальну картину нестабільності, яка впливає на процес професійного становлення молоді, незалежно від обраного напрямку діяльності. Таким чином, вони стають серйозною загрозою для формування та реалізації освітньо-професійної орієнтації молоді, знижують її впевненість у майбутньому, мотивацію до професійного саморозвитку та залучення в соціальне та економічне життя країни.

Висновок до 3 розділу

В результаті аналізу масива даних щодо перешкод у розвитку молодіжного підприємництва можна зробити висновок, що молодь в Україні стикається з цілою низкою перешкод на шляху до реалізації підприємницької діяльності, які мають як загальнонаціональний, так і регіонально специфічний характер. Найбільш поширеними, за оцінками респондентів, є корупція, руйнування, завдані війною, неефективна податкова система та слабка підтримка з боку держави. Кореляційний аналіз виявив наявність статистично значущого зв'язку між регіоном проживання молоді та оцінкою окремих перешкод, зокрема таких як відтік кадрів за кордон, недостатня державна підтримка та зниження попиту на товари та послуги. Це вказує на те, що молодь у постраждалих регіонах,

особливо на Сході, відчуває більший тиск через зовнішні обставини, спричинені війною, економічною нестабільністю та слабкою державною підтримкою. Натомість для таких факторів, як корупція, руйнування, оподаткування, відсутність кредитів та слабка підтримка з боку західних партнерів, не було встановлено статистично значущого регіонального розмежування, що свідчить про їхній загальнонаціональний характер.

Враховуючи отримані результати, можемо опосередковано припустити, що зазначені перешкоди впливають не лише на підприємницьку діяльність, але й на загальні освітньо-професійні орієнтації молоді. Перешкоди, позначені корупцією, воєнними руйнуваннями, економічною нестабільністю та слабкою підтримки з боку держави, формують у молоді відчуття невизначеності й недовіри до можливостей реалізації своїх освітньо-професійних планів в Україні. Це може зумовлювати відтік молодих фахівців, зміну освітніх напрямів або переорієнтацію на менш ризиковані, стабільніші сфери діяльності. Особливо це стосується регіонів, де умови життя й розвитку найбільш ускладнені. Водночас, складна ситуація в ІТ-секторі, освітніх установах та з доступом до ресурсів також ускладнює формування та реалізацію професійних планів. Таким чином, перешкоди, які пов'язані з підприємництвом, є частиною ширшого комплексу проблем, що впливають на професійне самовизначення молоді та її плани на майбутнє.

ВИСНОВКИ

У процесі даного дослідження особливу увагу було приділено визначенню освітньо-професійних орієнтацій сучасної української молоді. З метою досягнення поставленої мети були окреслені ключові поняття та категорії, пов'язані з освітньо-професійною орієнтацією молодого покоління. Насамперед було встановлено, що молодь є не лише об'єктом соціальних змін, а й активним їх учасником, здатним сприяти соціальним трансформаціям та адаптуватися до нових умов. Її визначення як специфічної соціально-демографічної групи дає змогу глибше зрозуміти передумови формування освітньо-професійних орієнтацій, беручи до уваги вікові, соціальні, психологічні та культурні характеристики.

У результаті аналізу поняття освітньо-професійної орієнтації можна зробити висновок, що це складний, комплексний процес, який включає як соціальне, так і особистісне самовизначення, що базується на індивідуальних здібностях, інтересах, цінностях та зовнішніх умовах.

Освітньо-професійна орієнтація формується під впливом як суб'єктивних чинників – мотивації, інтересів, особистих якостей, так і об'єктивних – політичної та соціально-економічної ситуації, потреб ринку праці, умов доступу до освіти, державної підтримки. Особливе значення в цьому процесі мають ціннісні орієнтації, які формуються в результаті соціалізації особистості, під впливом родини, школи, соціального середовища та особистого досвіду. Саме цінності визначають мотивацію до навчання, вибору професії, побудови кар'єри та сприйняття свого місця у суспільстві. Теоретико-методологічною основою кваліфікаційної роботи стали положення теорій цінностей і мотивації, зокрема концепція постматеріалізму Р. Інглхарта та ієрархія потреб А. Маслоу. Концепція Р. Інглхарта дозволяє проаналізувати динаміку зміни ціннісних орієнтацій молоді в сучасному суспільстві, яка супроводжується поступовим переходом від матеріальних до постматеріальних цінностей. У міру зростання добробуту і задоволення базових потреб на перший план виходять

постматеріальні цінності – потреба в самореалізації, свободі, творчості, суспільному впливі. У періоди соціальних криз, таких як війна, економічна нестабільність чи політичні потрясіння, відбувається інша зміна пріоритетів – постматеріальні цінності частково відступають на другий план, а домінуючими знову стають матеріальні потреби – безпека, фізичне виживання, стабільність, доступ до базових ресурсів. Така ситуація яскраво проявляється в українському суспільстві в умовах повномасштабної війни, коли значна частина молоді змушена переосмислювати свої життєві цілі, адаптуючи освітньо-професійні орієнтації до нових викликів і потреб часу. У свою чергу, ієрархія потреб А.Маслоу дала змогу глибше зрозуміти, як саме змінюються пріоритети молоді залежно від зовнішніх обставин. Ідея Маслоу про те, що вищі потреби, такі, як самореалізації, активізуються лише після задоволення базових потреб, допомагає пояснити чому в умовах кризи молодь орієнтується на освітньо-професійні вибори, які спрямовані на забезпечення життєвої стабільності.

Під час вторинного аналізу соціологічних досліджень «Молодь України-2021» та «Вплив війни на молодь України», проведених у 2023 і 2024 роках, на мій погляд, вдалось поєднати теоретико-методологічну базу з емпіричною. Аналіз результатів соціологічних досліджень дозволив простежити трансформації в освітньо-професійних орієнтаціях молоді в умовах війни. Дані цих досліджень підтвердили, що під впливом воєнних дій та загальної нестабільності життєві пріоритети молоді зазнали істотних змін – на перший план вийшли питання безпеки, фінансової стабільності та доступу до якісної освіти. Це є підтвердженням гіпотези, стосовно того, що молодь формує свої освітньо-професійні орієнтації, адаптуючись до нових викликів в країні, зокрема до матеріальних та безпекових потреб, викликаних умовами війни.

Аналіз відповідей на питання, яке стосується найбільших особистих проблем, цілей у житті та уявлень про привабливі професії дозволив побачити, як суспільні кризи впливають на освітньо-професійні орієнтації молоді. Серед основних особистих проблем, що турбують, молодь в пріоритеті вказує на проблеми пов'язані з фізичним та психічним здоров'ям та власною безпекою або

безпекою членів сім'ї. Це підтверджує теорію Р. Інглехарта та А. Маслоу про зсув постматеріальних цінностей на користь матеріальних і базових потреб, які стають першочерговими в умовах кризової ситуації. Молодь вимушена фокусуватися на питаннях фізичного виживання та стабільності, що підтверджує концепцію, згідно з якою задоволення базових потреб є необхідною умовою для переходу до реалізації постматеріалістичних цінностей.

Попри зростання значущості базових потреб, таких як здоров'я, безпека та сімейне щастя, молодь демонструє посилений акцент на постматеріалістичних цінностях, зокрема прагнення до свободи, незалежності, реалізації талантів і внеску у відновлення країни. Збільшення частки респондентів, які прагнуть стати кваліфікованими спеціалістами та реалізувати свої здібності, свідчить про усвідомлення важливості освіти й професійного розвитку. Зростання показника «принести користь своїй країні» відображає не лише суспільну відповідальність молоді, а й їхнє бажання активно долучатися до процесу відновлення держави. Ціннісна переорієнтація, спричинена кризовою ситуацією, демонструє синтез матеріальних і постматеріалістичних пріоритетів. Це підтверджує другу висунуту гіпотезу, що самореалізація та саморозвиток залишаються важливими аспектами в освітньо-професійній орієнтації молоді, що свідчить про її прагнення досягати постматеріалістичних цілей навіть у кризових обставинах.

Також в процесі вторинного аналізу соціологічних досліджень, було підтверджено гіпотезу, що вибір професії залежить не лише від прагнення задовольнити базові фізіологічні чи матеріальні потреби, а й від пошуку сенсу, самоповаги та реалізації внутрішнього потенціалу. Популярність ІТ-сфери залишається стабільною, відображаючи її здатність відповідати як базовим матеріальним потребам – доходу і стабільності, так і потребам самореалізації в умовах кризи. Вибір соціально важливих професій, які пов'язані з обороною країни, медициною, будівництвом та відновленням економіки свідчить про те, що молодь прагне поєднувати професійне зростання з внеском у відновлення країни.

Попри зниження популярності підприємницької діяльності в умовах війни, професія підприємця все ж стабільно зберігає лідируючі позиції серед найбільш привабливих і таких, що асоціюються з життєвим успіхом. У 2024 році 37% молоді вважають цю професію привабливою, а 47% – такою, що дозволяє досягти успіху. Це свідчить про те, що підприємництво залишається для молоді сферою професійної діяльності, в якій можна продемонструвати самостійність, ініціативи та особисті досягнення. Водночас важливо враховувати, що реалізація підприємницької діяльності в умовах війни значно ускладнена – через економічну нестабільність, обмеження ресурсів, ризики безпеки та загальну невизначеність. Ці висновки дозволили перейти до емпіричного аналізу перешкод, які заважають підприємницької діяльності під час війни та опосередковано допустити, що виявлені фактори можуть ускладнювати реалізацію молоддю не лише підприємницьких ініціатив, а й інших напрямів професійної діяльності. Завдяки роботі з масивом даних результатів опитування, яке було проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології, були проаналізовані головні перешкоди, висунуті та статистично перевіряні гіпотези, які спрямовані на виявлення можливих регіональних відмінностей у сприйнятті перешкод для підприємницької діяльності.

Отримані результати свідчать, що хоча більшість перешкод для розвитку підприємництва молоді мають загальнонаціональний характер, деякі з них мають виражену регіональну специфіку. Зокрема, на Сході країни значно гостріше сприймаються такі перешкоди, як руйнування, завдані війною, відтік працівників і фахівців за кордон, слабка підтримка з боку держави та зниження попиту на товари і послуги. Це підтверджено статистично значущими, хоча й слабкими кореляційними зв'язками між цими чинниками та регіоном проживання респондентів. Також такі фактори, як корупція, складнощі з оподаткуванням, відсутність доступних кредитних ресурсів та слабка підтримка з боку західних партнерів, сприймаються молоддю як перешкоди незалежно від регіону проживання, що підтверджує їх системний характер. Особливо важливо

відзначити, що корупція є однією з ключових перешкод по всій країні, і саме її наявність найбільше підриває довіру молоді до перспектив створення власної справи.

Аналіз показав, що загальна нестабільність та невизначеність, викликані війною створюють складне середовище для формування і реалізації підприємницьких ініціатив серед молоді. Ці ж фактори мають опосередкований негативний вплив і на освітньо-професійні орієнтації – нестача ресурсів, проблеми з доступом до якісної освіти, ризики для безпеки, неможливість довгострокового планування та відтік кадрів формують атмосферу невпевненості у молоді. Результати дослідження вказують на необхідність комплексного підходу до вирішення проблем, які перешкоджають не лише бізнес-активності, а й загалом освітньо-професійному розвитку української молоді в умовах кризи та післявоєнного відновлення.

На мій погляд, доцільно приділяти більше уваги освітній підготовці майбутніх фахівців, зокрема – внесенню змін до освітніх програм з урахуванням вимог ринку праці, очікувань роботодавців, а також потреб самої молоді. Одним із можливих підходів до цього може стати проведення загальних опитувань щодо включення до навчального процесу дисциплін, які справді викликають зацікавлення у здобувачів освіти.

Водночас важливим чинником у розвитку освітньо-професійних орієнтацій молоді є підтримка з боку держави. Нещодавні зміни в освітньому процесі, зокрема підвищення вартості навчання, можуть призвести до скорочення кількості абітурієнтів. Особливо це стосується регіонального аспекту. Наприклад, порівнюючи Захід і Схід України, можна помітити, що молодь, а також їхні батьки, які фінансово забезпечують навчання, не завжди мають рівні можливості в сучасних соціально-економічних умовах. Щоб підтвердити це припущення, необхідне проведення додаткових соціологічних досліджень.

Окремо варто зупинитися на державних програмах підтримки молоді. Наприклад, ініціатива з надання грантів для відкриття власної справи молодим

людям до 25 років є позитивним кроком. Проте, на мою думку, варто розширити вікові межі цієї програми – хоча б до 30 років. Адже більшість молодих людей до 25 років здебільшого зосереджені на здобутті освіти, формуванні професійних знань та кваліфікації. Надання їм додаткового часу дозволить підготуватися до підприємницької діяльності більш усвідомлено, з відповідним рівнем знань та досвіду.

У підсумку можна зробити висновок, що тема освітньо-професійних орієнтацій молоді є надзвичайно актуальною в умовах сьогодення. Молодь перебуває під впливом складних трансформаційних процесів, спричинених війною, освітніми реформами, соціальною ізоляцією, переходом до онлайн-навчання, що ускладнює живе спілкування та формування впевненості у власних силах. Усе це поглиблює нестачу інформації та практичних навичок, необхідних для усвідомленого професійного вибору.

Таким чином, вважаю, що ця тема потребує подальшого всебічного дослідження з урахуванням запитів та потреб сучасної української молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашина О. В. Молодь як суб'єкт економічної зайнятості / О. В. Абашина. – Кіровоград : КНТУ, 2008. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/3447005e-e99b-4df8-9a3c-f2f605312a1e/content> (дата звернення: 15.04.25)
2. Арбеніна В.Л., Голіков О.С., Дейнеко О.О. Українське студентство у пошуках ідентичності : монографія / за ред. В. Л. Арбеніної, Л. Г. Сокурянської. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. С. 271–331. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/d07c79ea-7bda-46d2-a9bf-333f57dc63c6/content> (дата звернення: 03.04.25)
3. Балл Г. А. Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації школярів / Г. А. Балл // Психолог. – 2004. – № 8. – С. 2–11.
4. Воробйова Л. Ціннісні орієнтації особистості в контексті соціокультурних трансформацій українського суспільства / Л. Воробйова // Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії. – 2021. – Вип. 38. – С. 30–35.
5. Головатий М. Ф. Соціологія молоді : курс лекцій / М. Ф. Головатий. – Київ : МАУП, 2006. – 304 с.
6. Головаха Є. І. Суперечливість ціннісних орієнтацій і професійне самовизначення особистості / Є. І. Головаха // Філософська думка. – 1986. – № 2. – С. 16–25.
7. Городяненко В. Соціологія : навч. посіб. / В. Городяненко. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2003. – 559 с.
8. Державна служба зайнятості України. URL: <https://dcz.gov.ua/stat> (дата звернення: 15.04.25)
9. Доротюк В.І., Піддячий М.І., Левченко Ф.Г., Рогоза В.В., Васьківський М.В., Доротюк О.Г. Соціально-професійна орієнтація учнів в умовах профільного навчання: монографія / - К. : Педагогічна думка, 2015. – 338 с. URL:

https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/monograf_prof_2015.pdf (дата звернення: 17.04.25)

10. Єгорова Є. В., Ігнатович О. М., Кобченко В. В., Литвинова Н. І., Марченко І.Б., Мерзлякова О.Л., Синявський В. В., Татаурова-Осика Г. П., Шевенко А. М. Професійна орієнтація: підручник / Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. — 240 с.

11. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 31.03.2023 р. № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 10.04.25)

12. Каретна О. О. Сучасні підходи до визначення поняття «молодь» / О. О. Каретна // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — Одеса, 2009. — Вип. 37. — С. 287–291. URL: <http://hdl.handle.net/11300/294> 1.1 (дата звернення: 15.04.25)

13. Костенко Р. В. Розвиток ціннісної сфери учасників освітнього процесу в умовах демократизації освіти / Р. В. Костенко // Europeanization of the educational environment: realities and prospects : scientific monograph. — Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. — С. 168–199. URL: <https://dspace.oano.od.ua/handle/123456789/76> (дата звернення: 03.04.25)

14. Лозовецька В. Т. Професійна орієнтація молоді в умовах сучасного ринку праці : монографія / В. Т. Лозовецька. — Київ : ІПТО НАПН України, 2012. — 157 с. URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/2950/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%8F.pdf> (дата звернення: 10.04.25)

15. Мачуліна І. І. Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія молоді» для студентів спеціальності «Соціологія» / І. І. Мачуліна. — Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2013. — 92 с. URL: <https://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/7/15/7-15-kl47.pdf> (дата звернення: 03.05.25)

16. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості / С. В. Матяж, А. О. Березянська // Наукові праці / Чорноморського держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Соціологія. — 2013. — Т. 225, Вип. 213. — С. 27–30. URL:

https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/08/Npchdusoc_2013_225_213_7.pdf (дата звернення: 10.04.25)

17. Освітologia: хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / укл. В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва. – Київ : Едельвейс, 2013. – 744 с.

18. Омнібусне опитування. Україна – Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, Київський міжнародний інститут соціології, серпень 2023. URL:<https://discuss-data.net/dataset/aebad74e-a394-4ad7-93f9-a98b7690a5b7/files/> (дата звернення: 23.05.25)

19. Оссовський В. Л. Методологічні проблеми соціологічного дослідження цінностей професійної діяльності / В. Л. Оссовський // Філософ. думка. – 1986. – № 1. – С. 48–56.

20. Формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності в умовах сучасного освітнього середовища : монографія / З. В. Охріменко, О. Л. Морін, А. М. Шевенко, Д. О. Закатнов, М. І. Піддячий ; за ред. З. В. Охріменко. – Київ, 2022. – 152 с. URL:

https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732085/1/%D0%9E%D1%85%D1%80%D1%96%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%97.%D0%92._%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%8F_2022.pdf (дата звернення: 10.04.25)

21. Соціологія : підручник / за ред. В. М. Пічі. – 4-те вид., виправл. – Львів : Магнолія 2006, 2009. – 293 с.

22. Подолянчук Д. С. Ціннісні орієнтації студентської молоді як предмет соціально-психологічного дослідження / Д. С. Подолянчук // Габітус. – 2020. – Вип. 19. – С. 263–270. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2020/19-2020/48.pdf> (дата звернення: 15.04.25)

23. Ручка А. Цінності та ціннісна зміна у сучасному суспільстві / А. Ручка // Культурологічна думка. – 2013. – № 6. – С. 172–179. URL: https://www.culturology.academy/wp-content/uploads/KD6_Ruchka.pdf 1.3 (дата звернення: 15.04.25)

24. Свід О. О., Сокурянська Л. Г. Динаміка цінностей українського студентства часів незалежності: назад до «матеріалізму»? / О. О. Свід, Л. Г. Сокурянська // Український соціологічний журнал. – 2017. – № 1–2. – С. 135–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrsocj_2017_1-2_23 (дата звернення: 25.04.25)
25. Сокурянська Л. Г. Студентство на шляху до іншого суспільства: ціннісний дискурс переходу / Л. Г. Сокурянська // Український соціум. – 2004. – № 1. – С. 48-55. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2004/01/48-55_no-1_vol-3_2004_UKR.pdf (дата звернення: 25.04.25)
26. Вплив війни на молодь України : соціологічне дослідження, 2024. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/vplyv-viyny-na-molod-v-ukrayini-2024> (дата звернення: 21.05.25)
27. Молодь України – 2021 : соціологічне дослідження. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/rezyltmolod2021.pdf (дата звернення: 21.05.25)
28. Черниш Н. Й. Соціологія : підручник за рейтингово-модульною системою навчання / Н. Й. Черниш. – 5-те вид., переробл. і допов. – Київ : Знання, 2009. – 468 с.
29. Філософський енциклопедичний словник / Шинкарук В. І. та ін. ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.
30. Шиделко А. В. Профорієнтація і профвідбір: аксіологічні аспекти / А. В. Шиделко. – Львів : ЛьвДУВС, 2017. – 140 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2207> (дата звернення: 10.04.25)

ДОДАТКИ

Додаток А. Одновимірний розподіл відповідей на питання «Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні»

Таблиця А.1.

Підсумок випадків

	Випадки					
	Валідний		Пропущені		Всього	
	N	Відсоток	N	Відсоток	N	Відсоток
\$m3.6^a\$	572	100,0%	0	0,0%	572	100,0%

а. Дихотомічна група зведена в таблицю за значенням 1.

Таблиця А.2.

\$m3.6\$ Частоти

		Відповіді		Відсоток випадків
		N	Відсоток	
m3.6 ^a	3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить._Відтік фахівців і підприємців за кордон	175	10,6%	30,6%
	3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить._Відтік працівників за кордон	167	10,1%	29,2%
	3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить._Відсутність доступних кредитних ресурсів	107	6,5%	18,7%
	3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить._Корупція	266	16,1%	46,5%
	3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить._Неадекватна система податкового адміністрування і контролю	218	13,2%	38,1%

Таблиця А.2. (продовження)

3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Руйнування завдані війною	244	14,8%	42,7%
3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Різке зниження попиту на товари і послуги	168	10,2%	29,4%
3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Різке зниження попиту на товари і послуги	168	10,2%	29,4%
3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Слабка підтримка з боку держави	205	12,4%	35,8%
3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Слабка підтримка з боку західних партнерів	42	2,5%	7,3%
3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Інше	4	,2%	,7%
3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Перешкод немає	6	,4%	1,0%
3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _ВАЖКО ВІДПОВІСТИ (НЕ ЗАЧИТУВАТИ)	50	3,0%	8,7%
Всього	1652	100,0%	288,8%

а. Дихотомічна група зведена в таблицю за значенням 1.

Додаток Б. Таблиця двовимірного розподілу перешкод для підприємницької діяльності з урахуванням регіонального фактора

Таблиця Б.1.

Підсумок випадків

	Випадки					
	Валідний		Пропущені		Всього	
	N	Відсоток	N	Відсоток	N	Відсоток
\$m3.6*макрорегіони4	572	100,0%	0	0,0%	572	100,0%

Таблиця Б.2.

\$m3.6*макрорегіони4 Кростаблиця

			4 макрорегіони				Всього
			Захід	Центр	Південь	Схід	
m3.6 ^a	3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Відтік фахівців і підприємців за кордон	Підрахунок	41	75	23	36	175
		% в межах макрорегіонів4	22,2%	33,5%	27,4%	45,6%	
	3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Відтік працівників за кордон	Підрахунок	45	65	24	33	167
		% в межах макрорегіонів4	24,3%	29,0%	28,6%	41,8%	
	3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Відсутність доступних кредитних ресурсів	Підрахунок	29	42	18	18	107
		% в межах макрорегіонів4	15,7%	18,8%	21,4%	22,8%	
	3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Корупція	Підрахунок	77	110	41	38	266
		% в межах макрорегіонів4	41,6%	49,1%	48,8%	48,1%	

Таблиця Б.2. (продовження)

3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Неадекватна система податкового адміністрування і контролю	Підрахунок	59	86	37	36	218
	% в межах макрорегіонів4	31,9%	38,4%	44,0%	45,6%	
3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Руйнування завдані війною	Підрахунок	69	97	37	41	244
	% в межах макрорегіонів4	37,3%	43,3%	44,0%	51,9%	
3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Різне зниження попиту на товари і послуги	Підрахунок	46	68	21	33	168
	% в межах макрорегіонів4	24,9%	30,4%	25,0%	41,8%	
3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Слабка підтримка з боку держави	Підрахунок	63	72	28	42	205
	% в межах макрорегіонів4	34,1%	32,1%	33,3%	53,2%	
3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Слабка підтримка з боку західних партнерів	Підрахунок	6	20	7	9	42
	% в межах макрорегіонів4	3,2%	8,9%	8,3%	11,4%	
3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Інше	Підрахунок	1	2	0	1	4
	% в межах макрорегіонів4	,5%	,9%	0,0%	1,3%	
3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. _Перешкод немає	Підрахунок	4	0	1	1	6
	% в межах макрорегіонів4	2,2%	0,0%	1,2%	1,3%	

Таблиця Б.2. (продовження)

	3.6 Які перешкоди, на Вашу думку, зараз існують для підприємницької діяльності в Україні? Оберіть усе, що підходить. ВАЖКО ВІДПОВІСТИ (НЕ ЗАЧИТУВАТИ)	Підрахунок	19	15	6	10	50
		% в межах макрорегіонів ⁴	10,3%	6,7%	7,1%	12,7%	
Всього		Підрахунок	185	224	84	79	572

Відсотки та підсумки розраховані на основі даних респондентів.

а. Дихотомічна група зведена в таблицю за значенням 1.

Додаток В. Таблиці коефіцієнтів кореляції перешкод для підприємницької діяльності з урахуванням регіонального фактора

Таблиця В.1.

Відтік фахівців і підприємців за кордон

Критерії хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимпт. Значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	15,826 ^a	3	,001
Відношення правдоподібності	15,650	3	,001
Залежність лінійно-лінійна	10,847	1	,001
Кіл-сть валідних спостережень	572		

a. 0 комірок (,0%) мають очікувану кількість менше 5. Мінімальна очікувана кількість - 24,17.

Таблиця В.2.

Симетричні міри

		Значення	Прибл. Значущість
Номинальна за номинальною	Фі	,166	,001
	V Крамера	,166	,001
	Коефіцієнт спряженості	,164	,001
Кіл-сть валідних спостережень		572	

Таблиця В.3.

Відтік працівників за кордон

Критерії хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимпт. Значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	8,188 ^a	3	,042
Відношення правдоподібності	7,871	3	,049
Залежність лінійно-лінійна	6,704	1	,010
Кіл-сть валідних спостережень	572		

a. 0 комірок (,0%) мають очікувану кількість менше 5. Мінімальна очікувана кількість - 23,06.

Таблиця В.4.

Симетричні міри

		Значення	Прибл. Значущість
Номінальна за номінальною	Фі	,120	,042
	V Крамера	,120	,042
	Коефіцієнт спряженості	,119	,042
Кіл-сть валідних спостережень		572	

Таблиця В.5.

Відсутність доступних кредитних ресурсів

Критерії хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимпт. Значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	2,391 ^а	3	,495
Відношення правдоподібності	2,384	3	,497
Залежність лінійно-лінійна	2,329	1	,127
Кіл-сть валідних спостережень	572		

а. 0 комірок (,0%) мають очікувану кількість менше 5. Мінімальна очікувана кількість - 14,78.

Таблиця В.6.

Симетричні міри

		Значення	Прибл. Значущість
Номінальна за номінальною	Фі	,065	,495
	V Крамера	,065	,495
	Коефіцієнт спряженості	,065	,495
Кіл-сть валідних спостережень		572	

Таблиця В.7.

Корупція

Критерії хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимпт. Значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	2,643 ^a	3	,450
Відношення правдоподібності	2,653	3	,448
Залежність лінійно-лінійна	1,261	1	,261
Кіл-сть валідних спостережень	572		

a. 0 комірок (,0%) мають очікувану кількість менше 5. Мінімальна очікувана кількість - 36,74.

Таблиця В.8.

Симетричні міри

		Значення	Прибл. Значущість
Номінальна за номінальною	Фі	,068	,450
	V Крамера	,068	,450
	Коефіцієнт спряженості	,068	,450
Кіл-сть валідних спостережень		572	

Таблиця В.9.

Неадекватна система податкового адміністрування і контролю

Критерії хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимпт. Значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	6,160 ^а	3	,104
Відношення правдоподібності	6,174	3	,103
Залежність лінійно-лінійна	5,841	1	,016
Кіл-сть валідних спостережень	572		

а. 0 комірок (,0%) мають очікувану кількість менше 5. Мінімальна очікувана кількість - 30,11.

Таблиця В.10.

Симетричні міри

		Значення	Прибл. Значущість
Номінальна за номінальною	Фі	,104	,104
	V Крамера	,104	,104
	Коефіцієнт спряженості	,103	,104
Кіл-сть валідних спостережень		572	

Таблиця В.11.

Руйнування завдані війною

Критерії хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимпт. Значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	5,036 ^a	3	,169
Відношення правдоподібності	5,029	3	,170
Залежність лінійно-лінійна	4,648	1	,031
Кіл-сть валідних спостережень	572		

a. 0 комірок (,0%) мають очікувану кількість менше 5. Мінімальна очікувана кількість - 33,70.

Таблиця В.12.

Симетричні міри

		Значення	Прибл. Значущість
Номінальна за номінальною	Фі	,094	,169
	V Крамера	,094	,169
	Коефіцієнт спряженості	,093	,169
Кіл-сть валідних спостережень		572	

Таблиця В.13.

Різке зниження попиту на товари і послуги

Критерії хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимпт. Значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	8,546 ^a	3	,036
Відношення правдоподібності	8,257	3	,041
Залежність лінійно-лінійна	4,888	1	,027
Кіл-сть валідних спостережень	572		

а. 0 комірок (,0%) мають очікувану кількість менше 5. Мінімальна очікувана кількість - 23,20.

Таблиця В.14.

Симетричні міри

		Значення	Прибл. Значущість
Номінальна за номінальною	Фі	,122	,036
	V Крамера	,122	,036
	Коефіцієнт спряженості	,121	,036
Кіл-сть валідних спостережень		572	

Таблиця В.15.

Слабка підтримка з боку держави

Критерії хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимпт. Значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	12,129 ^a	3	,007
Відношення правдоподібності	11,677	3	,009
Залежність лінійно-лінійна	6,117	1	,013
Кіл-сть валідних спостережень	572		

а. 0 комірок (,0%) мають очікувану кількість менше 5. Мінімальна очікувана кількість - 28,31.

Таблиця В.16.

Симетричні міри

		Значення	Прибл. Значущість
Номінальна за номінальною	Фі	,146	,007
	V Крамера	,146	,007
	Коефіцієнт спряженості	,144	,007
Кіл-сть валідних спостережень		572	

Таблиця В.17.

Слабка підтримка з боку західних партнерів

Критерії хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимпт. Значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	7,423 ^a	3	,060
Відношення правдоподібності	8,238	3	,041
Залежність лінійно-лінійна	5,559	1	,018
Кіл-сть валідних спостережень	572		

a. 0 комірок (,0%) мають очікувану кількість менше 5. Мінімальна очікувана кількість - 5,80.

Таблиця В.18.

Симетричні міри

		Значення	Прибл. Значущість
Номінальна за номінальною	Фі	,114	,060
	V Крамера	,114	,060
	Коефіцієнт спряженості	,113	,060
Кіл-сть валідних спостережень		572	

АНОТАЦІЯ

до бакалаврської роботи Сакульової В. С.

Освітньо-професійні орієнтації сучасної української молоді

Кваліфікаційну роботу присвячено аналізу освітньо-професійних орієнтацій української молоді в умовах сучасних соціально-економічних і політичних змін, зокрема в контексті воєнних подій на території України. Об'єктом дослідження виступає сучасна українська молодь, а предметом – її освітньо-професійні орієнтації.

Метою дослідження є визначення освітньо-професійної орієнтації молоді в умовах сучасного стану суспільства. Теоретико-методологічну основу становлять концепція постматеріалістичних цінностей Р. Інглехарта, ієрархія потреб А. Маслоу, а також праці українських і зарубіжних дослідників у сфері соціології молоді.

Робота побудовано на вторинному аналізі даних соціологічних досліджень: «Молодь України – 2021», «Вплив війни на молодь України» (2023, 2024), а також результатів опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології у 2023 році. У процесі дослідження було перевірено й підтверджено три основні гіпотези:

1. Сучасна молодь формує свої освітньо-професійні орієнтації, адаптуючись до нових викликів, зокрема матеріальних та безпекових потреб, що виникли через війну.
2. Самореалізація та саморозвиток залишаються важливими чинниками професійного вибору, що свідчить про прагнення до досягнення постматеріалістичних цілей навіть у кризових умовах.
3. Вибір професії залежить не лише від задоволення базових матеріальних потреб, а й від пошуку сенсу, самоповаги та реалізації внутрішнього потенціалу.

Також було проаналізовано вплив соціально-економічних і регіональних перешкод, пов'язаних із розвитком молодіжного підприємництва, на формування професійних орієнтацій молоді. Встановлено, що такі чинники, як корупція, руйнування завдані війною, неадекватна система податкового адміністрування і контролю та недостатня державна підтримка, породжують у молоді відчуття невизначеності, яке впливає не лише на вибір професії, а й на загальну мотивацію до самореалізації, визначення освітніх пріоритетів і кар'єрного планування.

У підсумку з'ясовано, що молодь адаптується до нових реалій та поєднує прагнення до матеріальної безпеки з потребою у самореалізації. Робота містить теоретичний, емпіричний та статистичний аналіз, що дозволяє зробити узагальнення щодо ключових тенденцій формування освітньо-професійних орієнтацій сучасної української молоді.

Ключові слова: молодь України, війна, освітньо-професійні орієнтації, самореалізація, професійне самовизначення, цінності, соціологічне дослідження.

ABSTRACT

to the bachelor's thesis of Sakulieva V.

Educational and professional orientations of modern Ukrainian youth

The qualification work is devoted to the analysis of educational and professional orientations of Ukrainian youth in the context of modern socio-economic and political changes, in particular in the context of military events on the territory of Ukraine. The object of the study is modern Ukrainian youth, and the subject is their educational and professional orientations.

The aim of the study is to determine the educational and professional orientation of young people in the current state of society. The theoretical and methodological basis is the concept of postmaterialist values by R. Inglehart, the hierarchy of needs by A. Maslow, as well as the works of Ukrainian and foreign researchers in the field of sociology of youth.

The paper is based on secondary analysis of sociological research data: 'Youth of Ukraine - 2021', 'The Impact of War on the Youth of Ukraine' (2023, 2024), as well as the results of a survey conducted by the Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation in cooperation with the Kyiv International Institute of Sociology in 2023. The study tested and confirmed three main hypotheses:

1. Modern youth form their educational and professional orientations by adapting to new challenges, including material and security needs that have arisen due to the war.
2. Self-fulfilment and self-development remain important factors in professional choice, which indicates a desire to achieve post-materialistic goals even in crisis conditions.
3. The choice of profession depends not only on meeting basic material needs, but also on finding meaning, self-respect and realising inner potential.

The article also analyses the impact of socio-economic and regional obstacles related to the development of youth entrepreneurship on the formation of youth professional orientations. It was found that factors such as corruption, war-related

destruction, inadequate tax administration and control, and insufficient state support create a sense of uncertainty among young people, which affects not only their choice of profession but also their overall motivation for self-realisation, educational priorities, and career planning.

As a result, it is found that young people are adapting to new realities and combining the desire for material security with the need for self-realisation. The paper contains theoretical, empirical and statistical analysis, which allows us to make generalisations about the key trends in the formation of educational and professional orientations of modern Ukrainian youth.

Keywords: youth of Ukraine, war, educational and professional orientations, self-realisation, professional self-determination, values, sociological research.